

Marian Stefanowski, Waldemar Wojdecki

Na marginesie katalogu Archidiecezji Warszawskiej z roku 1935

Studia Theologica Varsaviensia 30/1, 155-224

1992

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIAN STEFANOWSKI

**NA MARGINESIE KATALOGU
ARCHIDIECEZJI WARSZAWSKIEJ Z ROKU 1935 ***

Wstęp i opracowanie — Waldemar Wojdecki

WSTĘP

Ks. Marian Stefanowski, autor tekstu zatytułowanego *Na marginesie nowego Katalogu Archidiecezji Warszawskiej na zasadzie źródeł archiwalnych*, urodził się dnia 25 stycznia 1881 r. w miasteczku Świerże koło Lublina. Szkołę średnią techniczną ukończył w Warszawie i tam w 1901 r. wstąpił do Metropolitalnego Seminarium Duchownego. Świecenia kapłańskie przyjął 30 września 1906 r. Jako wikariusz pracował w Mszczonowie, Żbikowie, Skierniewicach i Warszawie w parafii Świętego Augustyna. Następnie powołany został na kapelana-wychowawcę chłopców sierot Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynnego w zakładzie wychowawczym im. Stanisława Jackowicza przy ul. Freta 10. Równocześnie objął funkcję prefekta gimnazjum żeńskiego Zofii Kudasiewicz-Kołtoniakowej, gdzie nauczał przez siedem lat. W 1915 r. przeszedł na wikariat do parafii Najświętszego Zbawiciela w Warszawie i równocześnie został notariuszem i cenzorem ksiąg religijnych w Kurii Metropolitalnej Warszawskiej. W tym czasie — jak sam pisze — przez rok „grzebał w pyle starych foliów archiwum kurialnego”, skąd wynotował wiele cennych szczegółów dotyczących przeszłości archidiecezji warszawskiej: jej kościołów, parafii i instytucji.

W r. 1919 biskup Henryk Przeździecki, organizujący na nowo diecezję podlaską, poprosił ks. Stefanowskiego o przejście do Janowa Podlaskiego i zorganizowanie pracy w Kurii i w Semina-

---

* Tytuł w obecnym brzmieniu pochodzi od redakcji. Właściwy tytuł rękopisu, jaki na karcie tytułowej napisał autor, brzmi: *Na marginesie nowego Katalogu Archidiecezji Warszawskiej na zasadzie źródeł archiwalnych opracował X. Marjan Stefanowski.*

rium. Ks. Stefanowski przez dwa lata był notariuszem w Kurii i profesorem w seminarium duchownym. Wykładał wtedy liturgikę, rubrycystykę i ceremonie kościelne.

Po przeniesieniu Kurii podlaskiej do Siedlec został kanclerzem Kurii i defensorem w Sądzie Diecezjalnym, który organizował pod kierunkiem bpa Czesława Sokołowskiego. Równocześnie był redaktorem „Wiadomości Diecezjalnych Podlaskich” i osobistym sekretarzem biskupa Przeździeckiego do spraw korespondencji z Watykanem i z Rządem Polskim. W r. 1924 został powołany do Kapituły Kolegiaty w Janowie Podlaskim.

Do archidiecezji warszawskiej ks. Stefanowski powrócił w r. 1931. Został wikariuszem w parafii Wszystkich Świętych w Warszawie. Po kilkunastu miesiącach tej pracy otrzymał 9 grudnia 1932 r. nominację na stanowisko proboszcza parafii Leszno koło Błonia. Wkrótce poprosił o zwolnienie, gdyż, jak sam wyznał, nie czuł się dobrze na tym stanowisku. Jednak Kuria Warszawska nie uwzględniła jego prośby i ks. Stefanowski był proboszczem w Lesznie przez dwadzieścia jeden lat. Dopiero 3 sierpnia 1953 r. został zwolniony z obowiązków proboszczowskich i przeniesiony na emeryturę.

Zmarł 14 października 1955 r. w wieku siedemdziesięciu czterech lat, przeżywszy w kapłaństwie czterdzieści dziewięć lat, i pochowany został w podziemiach kaplicy pogrzebowej na cmentarzu parafialnym w Lesznie.

Rękopis, który ukazuje się obecnie drukiem, znalazłem w archiwum parafii Leszno. Został on napisany w 1935 r., po ukazaniu się w druku nowego *Katalogu Archidiecezji Warszawskiej*. Kopia tego rękopisu (w maszynopisie) znajduje się w Bibliotece Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie. Złożona tam została prawdopodobnie przez samego autora w 1949 r.

Z kopii złożonej w Bibliotece seminaryjnej korzystał w latach pięćdziesiątych ks. dr Witold Malej przy wydaniu *Rocznika Archidiecezji Warszawskiej*, zawierającego spis duchowieństwa i parafii z 1958 r. Czy ks. Malej wziął pod uwagę wszystkie informacje zawarte w omawianym rękopisie? Żeby na to odpowiedzieć, potrzeba osobnego studium porównawczego. Dlatego wydaje się bardzo potrzebne podanie do druku pracy ks. Stefanowskiego, który do badań nad dziejami archidiecezji warszawskiej wnosi bardzo wiele nowych nieznanych informacji — tym cenniejszych, że nie istnieją już źródła, z których korzystał nasz autor: spłonęły w pałacu Arcybiskupów Warszawskich w 1944 r. podczas Powstania Warszawskiego. Nie zachowały się także materiały stanowiące bezpośrednią podstawę naszego rękopisu.

Rękopis ks. Stefanowskiego to gruby brulion w ceratowych okładkach; liczy 123 strony formatu A5. Napisany został w głównych zarysach do dnia 22 czerwca 1935 r., przynajmniej taką datą opatruje go autor — jednak w późniejszych latach był uzupełniany i przepisywany.

Tekst składa się z obszernego wstępu ukazującego genezę tej pracy. Autor dostrzegł wiele nieścisłości w wydany przez Kurie w 1935 r. *Katalogu Archidiecezji Warszawskiej*, i postanowił go uzupełnić danymi, które posiadał w swoim archiwum.

Zasadniczą treść rękopisu stanowi opis kościołów i parafii archidiecezji warszawskiej w porządku dekanatów. Autor pominął kościoły powstałe w XX wieku. Rękopis kończą spostrzeżenia i uwagi dotyczące *Katalogu* z 1935 roku. Jako nieistotne dla dzisiejszego czytelnika, zostały one tu pominięte.

Przy opisie kilku parafii zdarzają się braki i drobne błędy, ale to oczywiście nie przekreśla wagi tego dokumentu.

Przy opracowaniu rękopisu została dostosowana do wymogów współczesnych ortografia i interpunkcja, końcówki deklinacyjne, rozwinięto skróty (poza ogólnie przyjętymi), ujednolicono zapisy cyfrowe i sposób datowania. Układ, wyróżnienia, spacje i cudzośłowy pozostały nie zmienione. Zostały też zachowane właściwości języka i stylu autora.

Waldemar Wojdecki

NA MARGINESIE

NOWEGO KATALOGU ARCHIDIECEZJI WARSZAWSKIEJ (...)

Z uznaniem należy powitać obszerny nowy *Katalog Archidiecezji Warszawskiej*, po raz pierwszy po polsku wydany, a od wielu lat już tak gorąco oczekiwany. Inne diecezje dawno to czyniły, wydając po polsku Katalogi czy też — jak je nazywają — Roczniki diecezjalne. Na tym zyskuje ogół nie znający łaciny.

Wzmiankowany Katalog jest przejrzysty, logicznie ułożony, daje nam jasno obraz każdej parafii, jej statystykę — jednym słowem, jest zwierciadłem archidiecezji.

Lecz każda rzecz ludzka ma swoje „ale”, żadna nie jest doskonała, o każdej można coś powiedzieć, skrytykować, wywołać dyskusję. Zresztą na to się wiele rzeczy wydaje, by potem przez wymianę zdań w następnych wydaniach to i owo poprawić, dodać czy ująć. Życie nasze idzie naprzód, odgrzebujemy z pyłu archiwów coraz to nowe źródła historyczne lub nowsze już posiadanych oświetlenie, co zawsze wychodzi na naszą korzyść w imię prawdy historycznej.

Mam tu na myśli dział historyczny Katalogu i w tej sprawie chciałbym zabrać głos.

Sądę, że moje uwagi będą rzeczowe, bo oparte na materiale dowodowym, zaczerpniętym w przeważnej mierze z archiwum kurialnego, do którego w swoim czasie miałem dostęp, gdy chodziło o poprawienie, a właściwie sprostowanie pewnych rzeczy w *Katalogu archidiecezjalnym* na r. 1918. Wtedy to, za łaskawym zezwoleniem Jego Eminencji [kard. Aleksandra Kakowskiego] prawie przez rok grzebałem w pyłe starych foliałów, skąd wynotowałem sporo cennych szczegółów historycznych, dotyczących przeszłości dziejowej naszej archidiecezji, jej kościołów, parafii, instytucji, czego owocem był mój artykuł w „Wiadomościach Archidiecezjalnych Warszawskich” w r. 1918 pt. *Najdawniejsze i najnowsze kościoły w archidiecezji warszawskiej*, wydrukowany w zeszycie jubileuszowym na stulecie archidiecezji (zob. „Wiad. Arch. Warsz.”, 1918, str. 202—212).

Bogactwo dawnego archiwum kurialnego i kapitulnego to istna kopalnia bardzo ciekawych rzeczy, odnoszących się zwłaszcza do terenu dawnego archidiaconatu warszawskiego, stanowiącego do 1798 r. składową część diecezji poznańskiej. Następnie *Liber Beneficiorum* Jana Łaskiego (Joannis de Lasco), arcybiskupa gnieźnieńskiego, zwłaszcza ciekawe i cenne dopiski ks. Jana Korytkowskiego, kanonika gnieźnieńskiego, wydawcy *Libri Beneficiorum, zaczerpnięte* ze źródeł pierwszej ręki, bo z dokumentów kurialnych i kapitulnych gnieźnieńskich. *Krótki opis kościołów parochialnych (...) w dawnej diecezji poznańskiej*, wydany w Poznaniu w latach 1856—63, tom III, przez Józefa Łukaszewicza; oryginały wizyt kanonicznych, zwłaszcza wizyty Wawrzyńca Gośclickiego, biskupa poznańskiego, z r. 1603; Pawła Piaseckiego, archidiacona warszawskiego, z r. 1616—17; wizyty biskupów: Andrzeja Młodziejowskiego z r. 1777 i 1778, Antoniego Okęckiego z r. 1791, Józefa Miaskowskiego, już biskupa warszawskiego, z r. 1801; odpisy różnych dawnych dokumentów, w archiwum warszawskim zachowanych; wreszcie archiwa niektórych kościołów parafialnych, do których miałem dostęp — oto obfity materiał do dziejów archidiecezji, tylko siadać i wchłaniać fakty, nazwiska, daty — lecz ostrożnie, umiejętnie, by się zbytnio nie zagalopować, bo krytyka zazwyczaj jest bez miłosierdzia i nigdy nikomu nie pobiła, bo nie ogląda się na osobę piszącego.

Ale nie na tym koniec. Trzeba jeszcze umieć czytać dokumenty i rozumieć je w sensie rzeczywistym, wyczuć myśl autora. Niejeden, odczytawszy jakiś stary dokument, usiłuje twierdzić, że już rozgryzł orzech, wszystko zrozumiał, wszystkiego się dowiedział,

choć faktycznie dość często, jak to niżej zobaczymy, cała rzecz ma się zgoła inaczej. Błądzi sądząc, że posiadał klucz do rozwiązania trudności, tymczasem osiada na mieliźnie jakiegoś zgoła nieprzewidzianego faktu, daty, nazwiska — i ani rusz dalej. Często można trafić na jakiś falsyfikat, bo i one, niestety, bywają, zwłaszcza w stosunku do domniemanych fundacji królewskich, książąt mazowieckich itd. A już fundacje Ziemowita I, księcia na Mazowszu, a zwłaszcza Anny Mazowieckiej spotykamy bardzo często nawet w stosunku do tych miejscowości, które powstały dopiero w XVII lub XVIII w., zupełnie tak jak legendy o ornatkach królowej Jadwigi. Falsyfikaty, rzecz prosta, są bez żadnej wartości, a nawet szkodzą całej sprawie, a z powoływaniem się na tradycję musimy być bardzo ostrożni. Na dokumencie wątpliwej wartości opierać się nie możemy, tym bardziej uważać go za źródło wiarygodne. Stąd nieraz spotykamy przesadne wiadomości, wprost nawet bajki z palca wysrane.

Zatem, chcąc cośkolwiek poważnie mówić o przeszłości, musimy się oprzeć na materiale zupełnie pewnym, niekwestionowanym, i na nim dopiero snuć swoje wywody względnie domysły. Wiadomości zaczerpnięte z tradycji muszą być koniecznie zaznaczone w odróżnieniu od zupełnie pewnych dowodów. Takimi dowodami pewnymi (ostrożnie z falsyfikatami) są autentyczne dokumenty archiwalne, nie nasuwające żadnych wątpliwości, i nad takimi tylko rzeczami będziemy się zastanawiali.

O c e n a ź r ó d e ł. Wymieniony wyżej materiał źródeł musimy podzielić na kategorie według ich wartości.

Bezsprzecznie materiał zawarty w *Liber Beneficiorum* Jana Łaskiego, a zwłaszcza dopiski wydawcy, zasługują na wiarę, bo są zaczerpnięte z autentycznych dowodów rzeczowych, przechowywanych bądź w archiwum arcybiskupim, bądź kapitulnym w Gnieźnie. Akta wizyt z lat 1603, 1616, 1617, 1777, 1778, 1791 i 1801 przedstawiają materiał niemal zupełnie pewny, w wielu jednak miejscach dają się spotykać pewne mało znaczące odchylenia, które jednak dają się poprawić z innych źródeł. Materiał zebrany przez Łukaszewicza jest pewny, ale nie wyczerpujący, ponieważ, jak sam przyznaje, nie zaglądał on do archiwum kurialnego ani kapitulnego w Warszawie. Stąd danych historycznych podaje stosunkowo niewiele, jeśli chodzi o archidiakoniat warszawski, nadto jest bardzo ostrożny, często nie uznaje nawet bardzo poważnej i zasługującej na wiarę tradycji, za to w wielu miejscach poważnie błądzi, choć nie z własnej winy, lecz z braku właśnie dokumentów warszawskich.

Rozpatrzmy tylko dwa fakty: 1° datę powstania archidiakonatu

czerskiego (późniejszego warszawskiego) kładzie na r. 1298; 2° erekcję parafii Najświętszej Maryi Panny w Warszawie umieszcza pod r. 1608.

Zaraz wytłumaczymy te nieścisłości.

Od r. 968 mamy jedno tylko w Polsce biskupstwo w Poznaniu, obejmujące całą ówczesną Polskę. W r. 1000 powstaje arcybiskupstwo w Gnieźnie i zaraz potem kilka innych biskupstw. Tereny dla tych nowych diecezji wykrojono, oczywiście, z poznańskiej, lecz dziwnym zbiegiem okoliczności dzisiejszego Mazowsza warszawskiego, przypadkowo zapewne, nie zaliczono do żadnej z nowo powstających diecezji, a zatem siłą rzeczy pozostało ono przy Poznaniu, przegrodzone terenami diecezji: gnieźnieńskiej, kruszwickiej (późniejszej kujawskiej), płockiej i krakowskiej. Ta połać kraju nie mogła być pozbawiona opieki biskupa poznańskiego, choć tutaj chrześcijaństwo zaświtało najpóźniej, nie biorąc pod uwagę Pomorza. A że trudno by było biskupowi zarządzać tym obszarem na dystans, przeto musiał już przynajmniej w końcu XII w. ustanowić swego zastępcę, czyli, jak wówczas nazywano, archidiakona. Niektórzy są zdania, że archidiakon ten sięga połowy XI w., nawet że był już ustanowiony za Bolesława Chrobrego, lecz dowodów na to nie podają. Inna rzecz, że gdy zaszła potrzeba usprawnienia zarządu diecezją, bp Andrzej Szymonowicz, dzieląc diecezję w r. 1298 na archidiakonaty: poznański, śremski i pszczyński, siłą rzeczy w wystawionym przez siebie dokumencie wymienia i czerski, co jednak nie przesądza istnienia jego przedtem.

Tego właśnie nie dopatrył się Łukaszewicz.

Drugi fakt to data erekcji parafii Najświętszej Maryi Panny w Warszawie. Rzecz przedstawia się w sposób następujący. Na miejsce istniejącego w w. XIV kościółka drewnianego Anna, córka księcia litewskiego Kiejstuta, a żona Janusza Starszego, księcia mazowieckiego, za przywilejem męża wznosi w latach 1409—11 kościół murowany, bp Wojciech Jastrzębiec konsekruje go w r. 1411 i podnosi do godności parafialnego, wyłączając spod jurysdykcji proboszcza par. Świętego Jana. Świadczy o tym dokument na pergaminie, zachowany w archiwum kapitulnym warszawskim. A że z czasem uposażenie tego kościoła zmniejszyło się, przeto za zgodą Zygmunta Augusta dnia 11 stycznia 1562 r. afilowano kościół wraz z dochodami do kolegiaty Świętego Jana, z tym, by wikariusze kolegiaccy obsługiwali kościół i parafię. Ponieważ jednak sprawa duszpasterstwa na tym mocno cierpiała, przeto bp Andrzej Opaliński, nadawszy nowe uposażenie kościołowi, a właściwie powiększywszy je, w r. 1608 daje kościołowi

samodzielnego proboszcza, niezależnego od kolegiaty, przywracając przez to samo kościołowi dawne jego znaczenie, czyli nadaje drugą erekcję. Łukaszewicz rok 1608 wziął błędnie za datę pierwszej erekcji i stąd powstał w jego książce błąd z powodów wyżej przytoczonych.

Podobny błąd powtórzył się i w naszym Katalogu odnośnie do par. Lewin, o czym będzie wzmianka niżej.

Erekcja. Często mówimy o erekcji kościoła, parafii, beneficjum, utożsamiając te rzeczy. Wyraz „erekcja” pochodzi od erigere — wznosić, podnosić, budować, zakładać, fundować. Stąd nasze po parafiach dawne dokumenty pergaminowe, bądź jako „litterae erectionis”, bądź „diploma erectionis”, „litterae foundationis”, „litterae innovationis” czy „renovationis”, „discerpta ex actis aeticatis”, czy jaką inną nazwę noszą, wiele sprawiają kłopotu, wprost nieraz w błąd wprowadzają czytelnika nie obeznanego ze stylem dawnych dokumentów, dając szerokie pole do błędnego rozumienia samego dokumentu i snucia wniosków, niezgodnych z faktycznym stanem rzeczy. Nieraz, zdaje się, drobna w takim dokumencie okoliczność, drobne, jakby od niechcienia, wyrażenie może całą rzecz wyświecić i naprowadzić na właściwy sens.

Pod erekcją w dawnym znaczeniu rozumiano bądź fundację samego kościoła, choćby na miejscu dawnego, a więc nawet już nie pierwotnego, bądź uposażenie kościoła, czyli fundację beneficjum, lub pomnożenie, zmianę majątku kościelnego, bądź też w końcu samo założenie parafii z jednoczesną fundacją pierwotnego kościoła lub przy kościele już istniejącym. Często kościół parafialny, wskutek uszczuplenia uposażenia, bywał ze wszystkimi swymi dochodami afiliowany do sąsiedniego, by z czasem, data occasione przy nowej jakiejś darowiźnie, zyskał dawne swoje znaczenie *matricis*. I to się nazywa „*erectio secunda*” lub „*renovatio erectionis*”, brana często mylnie za pierwotną, za datę powstania parafii.

Dzisiaj, zanim powstanie kościół, w myśl prawa kanonicznego musi biskup dać swoje zezwolenie, potem zatwierdza plany, kosztorys. Dawniej było na odwrót. Dziedzic w swoich dobrach wznosił kościół, choćby na miejsce dawnego, uposażał go, jeśli jeszcze uposażenia nie miał, a potem dopiero biskup sam osobiście, na przykład podczas wizytacji, czy też przez swego delegata rzecz na miejscu badał, po czym, znalazłszy wszystko w porządku, „nadawał kościołowi erekcję”, czyli uznawał fakt dokonany, jak o tym łatwo możemy się ze starych akt przekonać.

Zatem, gdy weźmiemy do rąk taki dokument, musimy uważnie go czytać. Jeśli w nim jest mowa o fundacji kościoła, trzeba uwa-

zać, czy to jest fundacja pierwotna (*erectio primitiva*), co łatwo można wywnioskować z okoliczności zazwyczaj wówczas w bardzo długiej formie sporządzonego dokumentu; czy autor powołuje się na okoliczności takie, jak zbyt duża odległość od kościoła parafialnego i gdzie mianowicie, czy jest mowa o wygodzie ludności wsi takich a takich, należących do tej parafii — wtedy z pewnością można powiedzieć, że to erekcja parafii pierwotna względnie powstanie nowego kościoła, choćby filialnego, jako pierwszego w tej miejscowości. Jeżeli tych szczegółów nie ma, to nie możemy mówić o kościele jako o pierwotnym, bo tego szczegółu dokument nie zawiera, pozostają tylko domysły. Często w tego rodzaju dokumencie jest taka wzmianka: „*loco ecclesiae antiquae, vetustate jam squalidae*” lub: „*incendio deletae... nos... hanc ecclesiam...*” etc. To już jest jasny dowód ponownego wzniesienia kościoła i wszelkie wątpliwości ustają. Tego rodzaju dokumenty, bądź przez biskupa, bądź przez dziedzica wydane, możemy bardzo często spotkać. Dokument nadania kościołowi uposażenia nieraz nie mówi o jego wzniesieniu lub erekcji samej parafii, czyli nie przesądza samej rzeczy, mówi tylko o tym, co ma na celu, choć czasem i o powstaniu kościoła lub parafii wspomina, o ile interes tego wymaga. Dopiero dokument biskupi, w którym specjalnie jest mowa o erekcji parafii, z wyszczególnieniem racji, dlaczego się erylguje parafię, jest niezbitym dowodem jej powstania i to jest bezsprzecznie erekcja parafii pierwotna. Takie dokumenty pojawiają się na ogół dopiero w XIV w., bo dawniej-ście często tych szczegółów nie zawierają.

Pomiędzy dokumentami erekcji, czyli zatwierdzenia budowy kościoła, stwierdzenia jego istnienia, a dokumentem *de facto et de jure* erekcji parafii w czasach wcześniejszych, tj. przed XIV w., prawie że nie znajdujemy różnicy. Często na przykład dokument podaje: „*...hanc ecclesiam sub titulo... a generoso domino NN fundatam parochialem loci vulgo... nostra potestate et auctoritate episcopali erigimus et fundamus...*” Czyli, że z takiego dokumentu nie możemy wywnioskować, czy to jest akt zatwierdzenia budowy kościoła i powstania parafii, czy też dowód wzniesienia nowego kościoła dla parafii już dawniej istniejącej, wszystkie bowiem ówczesne tego rodzaju dokumenty noszą jedną nazwę erekcji. Często nawet zapis jakiejś błahszej rzeczy nosi ten sam tytuł. Na przykład w aktach pewnej parafii na terenie archidiecezji spotykamy „erekcję”, ale czego? Oto, ni mniej, ni więcej, tylko dziedzic zapisuje na wieczne czasy na swych dobrach plebanowi aż 15 fur dwukonnych nawozu na jego pole! I to jest też „erekcja”. Zdarzało się, że fundator uposażył kościół i nie dał odnośne-

go dokumentu, że trzeba było potem sędownie dopominać się tego od spadkobierców fundatora. I znów jest w pewnej parafii taki dokument: „*erectio judicialiter extradita*” i to po przeszło stu latach istnienia beneficjum plebańskiego. Ten dokument nosi datę bieżącą wyegzekwowania go, a tymczasem proboszcz utożsamiał go, jak czytamy w aktach, z erekcją, czyli powstaniem parafii.

Erectio secunda albo *renovatio erectionis*. Często spotykamy się z tymi terminami. Co one oznaczają? Niekiedy przy wznoszeniu nowego kościoła i powiększeniu uposażenia, lub gdy kościół jaki podnoszony bywał do godności prepozytury, następował akt erekcyjny, noszący nazwę drugiej erekcji lub odnowienia erekcji, lub nawet bez tej wzmianki. Nieraz biskup, wizytując parafię, stwierdził brak oryginału erekcji, wtedy wydawał nowy dokument erekcyjny z datą bieżącą, często bez zaznaczenia nawet tego szczegółu, że to akt powtórny, choć w większości wypadków wzmiankę tę spotykamy.

Jeszcze inna sprawa. Spotykamy bardzo wiele erekcji, wydanych po wielkich wojnach, po napadach Litwinów, Krzyżaków, po wojnach szwedzkich. Litwini w r. 1263 zapędzili się aż za Łowicz, który doszczętnie zniszczyli, spalili. Krzyżacy za Łokietka i w innych dobach pozostawiali po sobie tylko zgłiszcza, nie oszczędzając bynajmniej kościołów. Wtedy nie tylko kościoły uległy zniszczeniu, ale i wszelkie w nich przechowywane dokumenty. Stąd po r. 1331 wprost nagminnie spotykamy wydawane nowe erekcje, często noszące pozór pierwotnych, choć nimi nie były, bo historia co innego stwierdza. Czym to wytłumaczyć? Przecież po klęskach powszechnych, gdy kraj spustoszony i wyludniony leczył się z ran, nie było mowy o nowych nadaniach, fundacjach, bo każdy swój dom na nowo wznosił, pieniędzy nie miał. Oto po odbudowaniu zniszczonych kościołów biskupi nadawali nowe erekcje, często bez żadnej wzmianki o przeszłości parafii. Stąd sporo takich erekcji wydali: Jan Łaski, Janisław i Jarosław Skotniccy, arcybiskupi gnieźnieńscy, Jan Doliwa i Jan z Kępy, biskupi poznańscy, Jan Grot, biskup krakowski, Maciej Golanczewski, biskup włocławski, Florian z Kościelca, biskup płocki, i inni, *mutatis temporibus*. Gromadne nadania erekcji na początku XVI w. wywołują potrzeby, związane z powrotem i celem sporządzenia w tym czasie *liber beneficiorum* poszczególnych diecezji.¹

Początek kościołów i parafii. Chociaż za Mieszka I Polska przyjmuje chrzest, to fakt ten jednak nie przeszkadza, że

---

¹ Z zastrzeżeniem przeto należy brać erekcje Jana Łaskiego (Joanis de Lasco).

po stu z górą latami spotykamy jeszcze licznych pogan mieszkających w niedostępnych lasach, zwłaszcza na Mazowszu, odprawiających tam swoje gusła, czczących stare bogi. Bunt Masława daje tego najlepsze dowody. Dopiero za Kazimierza Odnowiciela następuje zwrot stanowczy ku chrześcijaństwu. Jednak sporo czasu upłynęło, zanim Kościół uczuł grunt pod nogami i mógł przystąpić do organizacji swego życia i należytego oddziaływania na sprawę krajowe.

Początkowo powstają kościoły, a właściwie mówiąc, kaplice, w znaczniejszych grodach, jak w Poznaniu, Gnieźnie, Krakowie, Wrocławiu, Płocku i innych, stając się rozsądnymi żywymi religijnymi i dając początek przyszłym katedrom biskupim. Potem misjonarze sięgają wiosek, nieraz bardzo oddalonych od grodów, by nauczać, chrzczyć. Panujący i ich dworzanie, tak zwani, wyrażając się językiem Długosza, *comites*, *milites*, *nobiles*, zaczynają w swych włościach ojczystych gościć kapłanów, wznoszą kościoły, uposażając je nieraz bardzo hojnie, zwłaszcza nowo zakładane klasztory. Wszystko to jednak idzie bardzo wolno, w miarę trzebień lasów i zakładania nowych osiedli, osadzania na nich kmieci. Ludność wówczas była nieliczna, osiedla rzadko od siebie położone, stąd i rzadkie początkowo kościoły. W miarę przybywania osiedli przybywa i placówek misyjnych, bo nie można ich jeszcze nazwać parafiami, a są to już zaczątki późniejszych parafii, które właściwie długie lata istniały *de facto*, choć nie istniały *de jure*, nie posiadając kanonicznej erekcji w dzisiejszym znaczeniu. A zresztą nikomu wówczas o to nie chodziło; byleby był kościół, a przy nim rezydował kapłan. Gdyby wówczas spisywano metryki i gdyby one przechowały się do naszych czasów, ułatwiłoby to nam niejedno. Tylko w grodach książęcych i królewskich spisywano kroniki i z nich, o ile się jakim cudem dochowały, można się dowiedzieć o chrzcie książęcych dzieci, o zawarłym „na dworze” małżeństwie, o zgonie księcia czy króla lub znakomitszych osób ze dworu. O plebs nikt się nie troszczył.

Biorąc pod uwagę owe kroniki, można czegoś czasem dowiedzieć się o nadaniach jakiemuś kościołowi lub klasztorowi, tu i ówdzie spotkać imię jakiegoś plebana czy kapelana na dworze, przy jakimś kościele; jakąś miejscowość, w której książę czy król założył kościół — i na tym koniec. Tradycja uzupełnia resztę, ale nieraz z tradycją łączą się podania wybujałe, nie liczące się z prawdą historyczną.² I z tych dawnych kronik, z wypadków dziejowych w nich opisanych, z ówczesnego życia codziennego, sto-

² Fundacje Dunina.

sunków krajowych, nawet zagranicznych, można sobie urobić opinię bardzo bliską rzeczywistości, mniej więcej pewną, zależną od źródła, z jakiego pochodzi.

Jak się wyżej powiedziało, życie rozwija się w grodach i znaczniejszych osiedlach, a one powstają przeważnie z biegiem głównych rzek i traktów. Wystarczy rzucić okiem na mapę, by ten fakt stwierdzić. Główniejsze życia ośrodki skupiają się przy dworach książęcych i rycerstwa, jak Warszawa, Czersk, Góra, Sochaczew, Rawa, Błonie, Łowisko (Łowicz), Mszczonów, Kutno — to ostatnie jako siedziba rycerza z Kutna — i wiele innych. Niemal czwarta część dziś istniejących wiosek czy miast, położonych w pewnej odległości od wymienionych miejscowości, już istnieje w w. XII, co można stwierdzić z Kodeksów Dyplomatycznych, wymieniających miejscowości należące do dóbr książęcych i kościelnych, nie licząc dóbr rycerstwa. Dowodem tego również jest bulla Innocentego II z dnia 7 lipca 1136 r. wydana na prośbę Jakuba ze Żnina, arcybiskupa gnieźnieńskiego, mająca na celu potwierdzenie stanu posiadania własności arcybiskupich i biskupich. Więcej niż połowa dzisiaj istniejących wsi istnieje już w XIV w., jak to widać z *Liber Beneficiorum* Jana Łaskiego. Oczywiście nie bierzemy tu pod uwagę terenów leżących na wschód od Wisły, w międzyrzeczu Wisły i Buga, pokrytych jeszcze wówczas nieprzebytymi lasami, puszciami.

Jest rzeczą zupełnie pewną, że dziesiątą część istniejących dzisiaj kościołów (parafii) na lewym brzegu Wisły odnieść należy na w. XII i XIII, a niektóre z nich nawet na XI, jak Czersk, Górę, Inowłódz, Łanięta, Łowicz, Lubochnię, a Kutno może nawet na w. X. Co do osiemdziesięciu dwóch kościołów są niezaprzeczone dowody, że istnieją już w XIV w., a z tych przynajmniej połowa od początku tego wieku; co do prawie czterdziestu są poważne poszlaki. Inne powstały w w. XV i następnych.

Z biegiem głównych rzek i traktów widzimy następujące kościoły: Babice, Borzęcin, Zaborów, Leszno, Kampinos, Sochaczew, oba Kozłowy, Kompinę, Bednary, Łowicz, Zduny, Bąków, Plecką Dąbrowę, Bedlno, Kaszewy, Kutno, Krośniewice na trakcie Warszawa — Poznań; Piaseczno, Jazgarzew, Tarczyn, Rembertów, Worów, Grójec, Łęczeszycy, Mogielnicę na trakcie do Krakowa; inny trakt na Piotrków idzie przez Żbików, Brwinów, Grodzisk, Mszczonów, Rawę, Lubochnię. Z biegiem rzek spotykamy to samo: Solec, Powsin, Górę, Czersk, Warkę, Wrociszew, Przybyszew, Michałowice, Nowe Miasto, Łęgonice, Inowłódz itd.

Z biegiem czasu powstawały coraz to nowe kościoły, ale wiele też bądź przestało istnieć jako kościoły parafialne, jak w Chodo-

wie, bądź zupełnie istnieć przestało, jak w Budzynku, Białyninie (koło Sochaczewa, dziś na terenie par. Mikołajew), Mistrzewicach, Ostrowie; bądź też kościoły z jednej wioski przeniesione zostały z czasem do innej, jak z Góry³ do Nowego Miasta, z Okunina do Nowego Dworu, z Głuska do Leoncina, z Biejkowa do Promny, z Sołka do Śleszyna, z Cieciszowa do Słomczyna, z Ostrówka do Konar, z Solca do Jazdowa, później Ujazdowem zwanego, a potem na pl. Trzech Krzyży, już jako kościół Świętego Aleksandra; w ostatnich latach z Kiełpina do Łomianek. Niektóre parafie na pewien czas zamierały, jak w Lewinie na czas od 1901 r. do 1928, lub, chwilowo afiliowane do sąsiednich, po pewnym czasie powracały do dawnej godności i znaczenia. Gdzie indziej znów kościoły istniały nawet wieki całe, zanim doczekały się znaczenia parafialnych, jak w Czersku od XI do XIV w., w Mikołajewie od w. XVI do r. 1815, w Trojanowie od XIII do XVIII w. itd.

Granice. Diecezje nasze i parafie zrazu nie miały określonych ściśle granic. Z polecenia Innocentego II przybywa do Polski w r. 1133 kardynał Idzi, biskup z Tusculum, celem ustalenia granic diecezji. Nawet i w późniejszych czasach, bo w w. XVI, spotykamy wahania granic między diecezją krakowską a gnieźnieńską, co można zaobserwować z porównania ksiąg wizytacji tych diecezji, gdzie niektóre parafie raz są wymienione w tej, raz w tej diecezji. To samo możemy zauważyć pomiędzy diecezją włocławską a gnieźnieńską. Że archidiaconat warszawski do r. 1798 stanowił wyspę, należącą do Poznania, widzieliśmy już wyżej, ale że dekanat krotoszyński, archidiecezji gnieźnieńskiej, aż do r. 1925 przetrwał okolony zewsząd archidiecezją poznańską, to już prawdziwie curiosum.

Skoro tak się rzecz miała z diecezjami, to bez wszelkiej wątpliwości parafie w wieku przynajmniej XII również nie miały stałych granic. Każdy za swój kościół parafialny uznawał ten, do którego było mu wygodniej się dostać. W w. XIII już widzimy parafie do pewnego stopnia rozgraniczone i jest ich już dość pożądana liczba jak na owe czasy.

Ostateczne wyodrębnienie Warszawy. Za Stanisława Augusta wysunięty został projekt utworzenia diecezji warszawskiej i poczynione odpowiednie kroki w Stolicy Apostolskiej, lecz upadek Polski sprawę tę odwłócił. Dopiero za okupacji pruskiej następuje w r. 1798 erekcja diecezji w granicach archidiaconatu warszawskiego według kordonu granicznego trzeciego rozbioru, tj. lewobrzeżna część wraz z par. Zerzeń na prawym

³ Nie należy utożsamiać z Górą Kalwarią.

brzegu Wisły, oraz parafie: Praga, Chotomów, Nieporęt, Nowy Dwór, Tarchomin i Wieliszew, odłączone od diecezji płockiej. Reszta archidiakonatu warszawskiego przeszła pod okupację austriacką i włączona została do diecezji lubelskiej, przemianowanej w r. 1805 z chełmskiej, po znacznej korekturze granic.

Z erekcją w r. 1818 archidiecezji warszawskiej znów następuje zmiana granic przez uzgodnienie granic diecezji do granic ówczesnych ośmiu województw. W szczególności zaś z dawnego archidiakonatu warszawskiego odchodzą do diecezji sandomierskiej parafie: Grabów, Magnuszew, Mniszew i Rozniszew; do diecezji podlaskiej nieco więcej, bo szesnaście parafii: Garwolin, Borowie, przemianowane z Jastrzębia, Łaskarzew, Miastków, Osieck, Parysów, Ostrówek, Warszawice, przemianowane z Radwankowa, Seroczyn, Stoczek, Samogosz, przemianowana z Tarnowa, Zwola, Liw, Grębków, Niwiski i Wołyń. Z diecezji płockiej powiat gostyniński w granicach województwa mazowieckiego, cały dzisiejszy dekanat radzyński i jadowski, z wyjątkiem Pustelnika i Stanisławowa, oraz parafie w dzisiejszym dekanacie praskim na północ od Pragi.⁴ Z diecezji wrocławskiej przybywa jedna tylko par. Łanięta. Reszta nowej archidiecezji wykrojona została z archidiakonatów łęczyckiego i łowickiego, archidiecezji gnieźnieńskiej, czyli cały obszar ówczesnego województwa mazowieckiego przypadł w udziale archidiecezji warszawskiej, bez powiatów wrocławskiego i nieszwawskiego, które weszły w skład diecezji kujawsko-kaliskiej, czyli wrocławskiej, z małą korekturą granic powiatu wrocławskiego i gostynińskiego.⁵

W r. 1921 uszczuplone zostało terytorium archidiecezji przez utworzenie decezji łódzkiej, do której weszły dekanaty: łódzki, łęczycki, kłodawski i brzeziński, a nowy podział Polski na diecezje, na mocy bulli *Vixdum Poloniae unitas* z dnia 28 października 1925 r., oddaje diecezji płockiej cały powiat gostyniński, bez par. Luszyn i Kiernozia, oraz do diecezji siedleckiej odchodzi pięć parafii: Oleksin, Czerwonka, Wierzbno, Wiśniew i Kamionna, jako leżące w powiecie węgrowskim.

Nie roszczę sobie bynajmniej pretensji do wyłącznego posiadania w tej dziedzinie wiadomości i rad będę bardzo, jeżeli ten artykuł wywoła dyskusję, jeżeli ktoś czego innego dowiedzie, wskaże nowe źródła, do których nie miałem dostępu lub o których nie wiedziałem, a wtedy w imię prawdy historycznej zbie-

⁴ Praga należała do diecezji płockiej.

⁵ Par. Białotarsk i Duninowa w pow. gostynińskim przeszły do diecezji kujawsko-kaliskiej.

rze się zaczątek materiałów do opracowania w przyszłości dziejów naszej archidiecezji.

Przebiegnę bardzo krótko wszystkie kościoły w porządku dekanatów, zaznaczając przy tym, do której z dawnych sprzed r. 1798 diecezji należał dany kościół. Pomijam kościoły powstałe w XX w., chyba wyjątkowo, chcąc sprostować widoczne w Katalogu niedokładności. Operuję materiałem zebrany do końca września 1919 r., czyli do daty opuszczenia stanowiska notariusza Kurii Metropolitalnej i wyjazdu chwilowego do diecezji siedleckiej, czyli podlaskiej, na jej organizację.

WARSZAWA LEWOBRZEŻNA I DEKANAT WARSZAWSKI ZAMIEJSKI

Teren ten należał do archidiaconatu warszawskiego, diecezji poznańskiej.

W r. 1133 opat kanoników regularnych laterańskich z Czerwińska wizytuje kaplicę Świętych Aniołów Stróżów, należąca do opackiej jurysdykcji. W r. 1336 na tym samym miejscu spotykamy już większą kaplicę p.w. Świętego Jerzego. Następnie w r. 1454 powstaje kościół murowany i istnieje do r. 1818, po czym sprzedany, zamieniony został na fabrykę. Na sejmie w r. 1768 spotykamy wzmiankę o probostwie świętojerskim kolacji królewskiej. Zdaje się jednak, że sprawozdawca sejmowy bierze rektora kościoła, którym z reguły bywał zakonnik, za proboszcza; ponieważ akta kurialne poznańskie z tego czasu o parafii świętojerskiej nie wspominają, więc nie może być mowy o proboszczu. Kościół Świętego Jerzego z małym klasztorkiem, leżący w obrębie par. Najświętszej Maryi Panny, stanowił filię klasztoru czerwińskiego.

Ziemowit I, książę mazowiecki (1247—62), wznosi w grodzie warszawskim drewnianą kaplicę, która ulega pożarowi w r. 1261. Odbudowany kościółek, należący dotąd do parafii w Górze i stanowiący jego filię, staje się w r. 1268 parafialnym. W w. XIV widzimy już kościół murowany, zapewne dzisiejsze prezbiterium katedry. Do tego małego kościoła Janusz I (1392—98) dobudowuje nawę. Wojciech Jastrzębiec, biskup poznański, w r. 1402 przenosi tu z Czerska kolegiatę i w r. 1406 nadaje jej erekcję, co następnie w r. 1444 papież Eugeniusz IV potwierdza. Wieżę wznosi Anna, księżna mazowiecka, w połowie XV w. Pożar w r. 1598 niszczy kościół, a z kościołem i dokument erekcyjny. W r. 1602 przez runięcie wieży zawala się sklepienie. Zygmunt III restau-

ruje kościół i funduje dzisiejszy wielki ołtarz. Stalle kanonickie daje Jan III. Następnie kościół kilka razy był restaurowany, ostatecznie w latach 1836—40. Konsekracji kościoła dopełnił wyżej wymieniony bp Wojciech Jastrzębiec.

Kościół Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny. Na miejsce pierwotnego, z XIV w., Anna, córka Kiejstuta, małżonka Janusza Starego, księcia mazowieckiego, za przywilejem męża wznosi murowany kościół w latach 1409—11. Bp Wojciech Jastrzębiec konsekruje go w r. 1411 i eryguje parafię. Bolesław IV, książę mazowiecki, wraz z mieszczanami powiększa kościół. W r. 1562 wraz uposażeniem został on afiliowany do kolegiaty Świętego Jana, z tym, że wikariusze kolegiacy mieli obsługiwać kościół i parafię. Andrzej Opaliński, biskup poznański, w r. 1608 uzupełnia uposażenie i wznawia parafię samodzielną. Kościół kilkakrotnie był odrestaurowywany, po inwazji szwedzkiej i w ostatnich czasach.

Kościół Świętego Aleksandra. Zdaje się, że już w XIII w. istniał kościół drewniany we wsi Solec i pod koniec XIII lub na początku XIV w. został podniesiony do godności kościoła parafialnego. W r. 1493, wskutek wylewu Wisły, kościół uległ zniszczeniu i prawdopodobnie został odbudowany, gdyż znów na jego miejsce Anna Jagiellonka wznosi kościół drewniany, ale już we wsi Jazdów, później Ujazdowem nazwanej, a bp Łukasz Kościelecki w r. 1593 konsekruje go i przenosi tu parafię z Solca. Figura św. Barbary przy ul. Solec stoi mniej więcej w tym miejscu, gdzie niegdyś był kościół. W r. 1818 rząd rosyjski usuwa kościół w Ujazdowie i buduje w tym miejscu szpital ujazdowski, nabożeństwa zaś parafialne przeniesiono chwilowo do kościoła Świętej Trójcy na Solcu. Dopiero w latach 1818—26 wzniesiono dla parafii dzisiejszy kościół Świętego Aleksandra. Powiększony został w latach 1890—94 i 28 lipca 1895 konsekruje go bp Kazimierz Ruskiewicz.

Kościół Znalezienia Świętego Krzyża. Wizyta bpa Jana Lubrańskiego z r. 1510 podaje, że na miejscu dawnej kaplicy znajduje się kościół drewniany Świętego Krzyża. W r. 1536 jest on filią parafialną par. Świętego Jana. Bp Jan Węzyk w r. 1626 eryguje samodzielną parafię. Obecny kościół murowany wzniesiony został w latach 1682—95 z ofiar Jana III, Marii Kazimierzy i innych, konsekrowany 14 października 1696 r. przez prymasa Michała Radziejowskiego, kardynała. Wieże stanęły w latach 1726—54; ostatecznie wykończony w r. 1757. Od r. 1653 do 1864 byli tu misjonarze, po czym w r. 1925 ponownie wracają.

Kościół Świętego Wawrzyńca. Początki kościoła pewne sięgają w. XIII, jak tego dowodzą wzmianki w aktach w latach 1250, 1288. Pod tą ostatnią datą Janusz czyni zapis kościołowi we wsi Wola pod Warszawą, nadto w kapitularku katedry przechowuje się (tom XI) dekret papieża Jana XXII z r. 1319 w oryginale, dotyczący tego kościoła. W r. 1424 widzimy kościół wolski już jako filię par. Świętego Jana, a w r. 1611 bp Andrzej Opaliński eryguje samodzielną parafię. Podczas inwazji szwedzkiej kościół ulega zniszczeniu, lecz wnet się podnosi. W r. 1695 Maria Kazimiera kładzie fundamenty pod nowy kościół, lecz śmierć króla Jana III przerywa dalsze prace. Dopiero w r. 1740 kończy budowę Maria hr. Brühlowa. Nowy kościół ulega zniszczeniu w r. 1794 i dopiero w latach 1807—11 odbudowany zostaje przez ks. Antoniego Łojewskiego, miejscowego proboszcza. Po dwóch latach znów ulega zniszczeniu i odbudowuje go w r. 1822 ks. Godswitz, proboszcz. Wypadki r. 1831 stają się w skutkach swych fatalne dla kościoła, lecz wnet odrestaurowany, w r. 1834 zamieniony zostaje na cerkiew. Po ustąpieniu z kraju Rosjan kościół w r. 1919 wraca do swych właścicieli, katolików, i w r. 1923 ponownie staje się parafialnym.

Kościół Świętego Stanisława, a właściwie Świętego Stanisława i Świętego Wawrzyńca. Po zajęciu na cerkiew kościoła Świętego Wawrzyńca nabożeństwa parafialne odbywały się bądź w kościele na Lesznie, bądź na Powązkach, jak to widać z akt kurialnych, po czym dopiero w latach 1858—60 stanął kościół murowany, o którym mowa, i był parafialnym do czasu wzniesienia kościoła Świętego Stanisława przy ul. Wolskiej. Fundatorem kościoła w znacznej mierze jest Adam Biernacki. Obecnie od r. 1927 jest znów parafialnym.

Kościół Świętego Stanisława BM (dla par. Świętego Wojciecha) wzniesiony został w latach 1899—1904 z ofiar rodziny Biernackich, Rodkiewiczów i innych. Od r. 1927 jest parafialnym par. Świętego Wojciecha.

Kościół Świętego Karola Boromeusza (dla par. Świętego Andrzeja). Teodor Potocki, biskup warmiński, wznosił w r. 1715 kościół p.w. Świętego Krzyża i w r. 1722 konsekrował go dla jezuitów. Bp Andrzej Młodziejowski w r. 1774 eryguje tu parafię i zmienia tytuł kościoła na Świętego Andrzeja (oczywiście bezprawnie, ponieważ przepisy liturgiczne nie pozwalają zmieniać tytułu kościoła konsekrowanego). Kanoniczną in scriptis erekcję parafii wydał bp Antoni Okęcki w r. 1782. W r. 1817 kościół otrzymują kanoniczki, a parafia zostaje przeniesiona do kościoła Świętego Antoniego. W latach 1841—49 z funduszków Kle-

mentyny z Sanguszków Ostrowskiej, 2-o voto Małachowskiej, powstaje kościół Świętego Karola Boromeusza, konsekrowany 4 listopada 1849 r. przez bpa Tadeusza Łubieńskiego. Parafialnym jest od r. 1850.

Kościół Narodzenia Najświętszej Maryi Panny na Lesznie stanął w latach 1683—1731 staraniem Stanisława Leszczyńskiego, biskupa łuckiego, dokończony przez Józefa Potockiego, hetmana koronnego, i służył karmelitom trzewickowym jako klasztorny do r. 1864. Konsekrowany 27 kwietnia 1732 przez nuncjusza papieskiego Kamila Paulucci. Parafialnym jest od r. 1866.

Kościół Wszystkich Świętych. Na ofiarowanym przez Gabriellę z Gutakowskich Zabiellową w r. 1856 placu (część placu zajmował pałac) przystąpiono do budowy kościoła z funduszy ofiarodawczyni i innych ofiar. Kościół pierwotnie miał być p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, lecz rząd rosyjski sprzeciwił się temu wezwaniu, upatrując w tym intrygę polityczną, przeto zbudowano go w latach 1861—93 p.w. Wszystkich Świętych. Dolny kościół doprowadzony został w r. 1866 do takiego stanu, że można było w nim rozpocząć nabożeństwa. Konsekracji kościoła dokonał abp Wincenty Popiel 31 października 1833 r. Parafia erygowana w r. 1866 przez wyłączenie terytorium z par. Świętego Krzyża.

Kościół Świętych Piotra i Pawła dla par. Świętej Barbary. Kościółek Świętej Barbary „na Koszykach” wzniesiony został w r. 1781, w dwa lata potem poświęcony przez Antoniego Okęckiego, biskupa płockiego, a w r. 1866 utworzona została parafia. Z racji szczupłych rozmiarów tego kościółka, dziś służącego jako kaplica pogrzebowa, stanął w latach 1883—85 murowany kościół Świętych Piotra i Pawła, staraniem ks. Władysława Seroczyńskiego, głównie z funduszy Tekli Rapackiej. Konsekrowany dnia 29 czerwca 1886 r. przez abpa Wincentego Popiela.

Kościół Świętej Trójcy. Od r. 1693 była tylko kaplica przy klasztorze ojców trynitarzy. Tegoż roku powstał projekt budowy kościoła murowanego, lecz przystąpiono do tego dopiero w r. 1699. Wskutek zgonu fundatora Fryderyka Falkerzamba, wojewody czernihowskiego, a następnie morowej zarazy i wylewu Wisły, prace dokończono dopiero w r. 1721, a biskup kijowski Samuel Jan Oźga dopełnił konsekracji w r. 1726. Restaurowany i powiększany był w latach 1881—83, drugi raz w r. 1904. Po kasacie zakonów w Kongresówce stał się od r. 1866 parafialnym. Kościół Świętego Antoniego Padewskiego pierwotny drewniany wzniesiony został jednocześnie z klasztorem oj-

ców reformatów w r. 1623, poświęcony w r. 1635 przez Jana Baltazara Liersza, sufragana wrocławskiego. Jest to fundacja zbiorowa Zygmunta III, wojewody Adama Czarnkowskiego, kasztelana Komorowskiego, Andrzeja Zborowskiego i Zygmunta Tarły. Najazd Rakoczego za panowania Jana Kazimierza zniszczył kościół i klasztor. Obecny murowany kościół wraz z klasztorem wzniesiony został w latach 1671—79 kosztem Stanisława Skarszewskiego, konsekrowany 12 sierpnia 1679 r. przez bpa Szczepana Wierzbowskiego. Po kasacie klasztorów został parafialnym w r. 1866.

Kościół Świętego Augustyna był swój zawdzięcza Aleksandrze hr. Potockiej, która na ten cel ofiarowała 300 tysięcy rubli, plac zaś ofiarował Józef Mikucki. Kościół stanął w latach 1891—96, konsekrowany w r. 1905 przez bpa Kazimierza Ruszkiewicza. Katalog błędzi, podając r. 1903 jako termin erekcji parafii. Tablica nad głównymi drzwiami mylnie podaje rok konsekracji oraz nazwisko konsekratora.⁶ Parafia od 1917 r.

Kościół Zbawiciela stanął staraniem ks. Jana Siemca. Kamień węgielny założono 12 października 1900 r., budowa trwała do r. 1909, poświęcony w r. 1907, ostatecznie wykończony w r. 1927, konsekrowany 23 października 1927 przez bpa Stanisława Galla. Parafialnym jest od 1 stycznia 1911 r.

Kościół Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Mokotowie (par. Świętego Michała). Hr. Ksawery Pusłowski przy udziale innych osób wznosił kościół w latach 1853—56 i Antoni Fijałkowski, arcybiskup warszawski, konsekrował go 8 września 1856 r. Powiększony 1899 r. staraniem ks. Franciszka Kaczyńskiego, konsekrowany 1911 r. przez bpa Kazimierza Ruszkiewicza. W r. 1896 utworzona została filia parafialna, po czym w r. 1917 erygowana samodzielna parafia. Katalog nasz błędzi co do daty erekcji samodzielnej parafii.

Kościół Świętego Antoniego w Czerniakowie (dla par. Świętego Bonifacego) ufundowany został przez Stanisława Herakliusza Lubomirskiego, marszałka wielkiego koronnego, w latach 1691—93 dla bernardynów; konsekrowany w r. 1698 przez bpa Mikołaja Popławskiego. W r. 1904 utworzona została filia parafialna (od Wilanowa), a od r. 1917 jest parafialnym. I tu Katalog nasz błędzi co do daty powstania samodzielnej parafii.

Kościół Matki Boskiej Częstochowskiej. Wacław Rytel w latach 1907—08 wznosił kaplicę drewnianą jako początek dzisiejszego kościoła murowanego, który rozpoczął budować ks.

⁶ Piszący to brał udział w konsekracji jako kleryk.

Marceli Ryniewicz, a wykończył ks. Henryk Hilchen. Konsekrował go 12 listopada 1933 kard. Aleksander Kakowski, arcybiskup warszawski. Parafia erygowana w r. 1919.

Kościół Świętego Jozafata. Katalog nie wspomina kto i kiedy wznosił ten kościół, podaje tylko, że jest drewniany. Parafia erygowana 1922 r.

Kościół Świętego Stanisława Kostki na Żoliborzu, drewniany, wzniesiony został, jak podaje Katalog, w r. 1927 i tegoż roku erygowana została parafia. Katalog podaje, że obecnie jest w budowie kościół murowany, lecz nie wspomina, kiedy go zaczęto.

Kościół Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny dla par. Świętego Jakuba buduje się od r. 1910 z zapisu Jana Grądzkiego i dobrowolnych ofiar. Parafia erygowana w r. 1918.

Kościół Świętego Ducha powstał około r. 1333 jako fundacja książąt mazowieckich. Od r. 1388 do 1661 był filialnym par. Świętego Jana i w tym ostatnim roku pada pastwą płomieni, po czym zostaje odbudowany. Obecny murowany powstał w latach 1701—17, konsekrowany, lecz przez kogo i kiedy, nie wiadomo. Należał do zakonu paulinów do r. 1819.

Kościół Świętego Andrzeja przy ul. Bonifratskiej. Pierwotny kościółek ze szpitalem powstał w r. 1650 z fundacji Bogusława Leszczyńskiego, podskarbiego koronnego, i Tomasza Ujejskiego, opata plockiego, przy dzisiejszej ul. Leszno, skąd w r. 1665 przeniesiony został przez Andrzeja Morsztina, referendarza koronnego, na miejsce, gdzie dzisiaj Ogród Saski, i przetrwał do r. 1726. Obecny murowany powstał w latach 1728—31 (według innej relacji 1725—28); konsekrował go w r. 1739 Jan Tarło, biskup poznański.

Kościół Świętego Jacka. W r. 1603 stanęła kaplica drewniana. Obecny kościół murowany dla dominikanów wzniesiony został w latach 1605—38 kosztem wielu osób, konsekrowany 24 czerwca 1661 r. przez Wojciecha Tolibowskiego, biskupa poznańskiego. W r. 1750 pożar zniszczył dzwonnice. Za Księstwa Warszawskiego kościół i klasztor zamienione zostały na szpital i magazyn wojskowy. Odnowiony i rekuncyliowany został w r. 1815. Arkady przed kościołem wzniesione zostały w r. 1823. Najstarszą częścią kościoła jest kaplica Skonania Pana Jezusa.

Kościół Pocieszenia Matki Boskiej i Świętego Marcina. Pierwotny kościół zbudowany został w latach 1352—55 przez Ziemowita III i Eufemię, książąt mazowieckich. Uległ pożarowi w r. 1478. Odbudowany w latach 1478—94, znów zgo-

rzeł w r. 1669. Wnet odbudowany, konsekrowany został 28 sierpnia 1744 r. przez Franciszka Kobielskiego, biskupa łuckiego. W ostatnich czasach w r. 1886 znów ulega pożarowi, lecz wnet zostaje odbudowany i konsekrowany (kiedy i przez kogo?). Dokumenty: bulla Innocentego VI z r. 1356 i tablica kamienna z r. 1672. Kościół Świętej Anny, drewniany, wzniosła w r. 1454 księżna Anna, wdowa po księciu Bolesławie. Kościół ten uległ pożarowi w r. 1507. Odbudowany przez gwardiana (bernardynów) Antoniego z Biecza i mieszczanina warszawskiego Baltazara, znów po dwóch latach ulega pożarowi. Inna Anna, księżna mazowiecka, odbudowuje go w r. 1533 przy współudziale Jana Lubrańskiego, biskupa poznańskiego. I ten kościół ulega zniszczeniu w r. 1657, po czym odbudowany zostaje w latach 1663—70. Następnie gruntownie przebudowany został w r. 1749, tak że ze starych murów pozostała zaledwie zakryścia. Stanisław August w latach 1778—88 ostatecznie kościół wykańcza i nadaje frontonowi dzisiejszy wygląd. Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Świętego Józefa zaczęto budować w r. 1642 z funduszków Jana Kazimierza, Jana Wessła, chorążego, Michała Czartoryskiego i innych. Kamień węgielny założony został 13 kwietnia 1643 r. Najazd szwedzki doprowadza kościół do ruiny. Obecny wzniesiony został w latach 1672—1701 i 28 października 1701 r. poświęcił go Mikołaj Święcicki, po czym konsekrował w r. 1716 August Wessel, biskup inflancki, opat jędrzejowski. Fasadę dzisiejszą fundował w r. 1782 Karol Radziwiłł. Niektóre źródła przemilczają fakt konsekracji, wprost mu przeczą.

Kościół Świętego Kazimierza na Tamce, powstały w latach 1688—99, był swój zawdzięcza królowej Marii Ludwice, kard. Radziejowskiemu, bpowi Tarle, wizytatorowi księży misjonarzy. Powiększony w r. 1904.

Kościół Świętego Andrzeja na pl. Teatralnym. Była o nim wzmianka przy kościele Świętego Karola na Chłodnej.

Kościółek Świętej Barbary „na Koszykach”. Wspomniany przy kościele Świętych Piotra i Pawła.

Kościół Świętej Teresy na Tamce, murowany, zaczęty w r. ... parafia erygowana w r. ...

Kościół Imienia Jezus stanął w latach 1761—62 jako kaplica Szpitala Dzieciątka Jezus. Do wzniesienia go przyczynił się ks. Gabriel Baudouin. Konsekrowany, lecz kiedy i przez kogo?

Kościół Świętej Rodziny stanął dzięki zapobiegliwości ks. Jana Siemca, z ofiar przez niego zebranych, początkowo w r. 1901 jako kaplica Opieki Świętego Józefa, po czym w r. 1905 powiększony został już jako kościół Świętej Rodziny.

Kościół Świętego Karola Boromeusza na Powązkach jest fundacją Stanisława Augusta z lat 1790—92. Powiększony w latach 1849—51, konsekrowany 22 września 1850 r.

Kościół Świętego Ducha na Krakowskim Przedmieściu, niewłaściwie w Katalogu podany jako Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, przeciwko temu bowiem świadczą dowody, przytaczane przez Łukaszewicza. Jerzy Ossoliński zbudował kościół i klasztor dla karmelitanek bosych w latach 1652—55 w miejscu, gdzie dziś hotel Europejski. W r. 1655 Szwedzi niszczą wszystkie zabudowania. Aleksander Lubomirski, wojewoda krakowski, i jego żona Helena Tekla, córka Jerzego Ossolińskiego, w r. 1661 (według innych źródeł w r. 1663) nabywają b. pałac Kazanowskich i tu umieszczają karmelitanki, przebudowują pałac na klasztor i wznoszą obecny kościół. Klasztor zniesiony został r. 1817, a następnego roku Towarzystwo Dobroczynności obejmuje gmachy na własne zakłady.

Kościół Świętego Kazimierza na Nowym Mieście, wzniesiony w latach 1683—88, jest fundacją Jana III i Marii Kazimiery dla sakramentek. Konsekrowany 16 czerwca 1715 r. przez Bartłomieja Tarłę, biskupa poznańskiego.

Kościół Przemienienia Pańskiego stanął w latach 1683—86 kosztem Jana III, konsekrowany 11 października 1692 r. Byli tu kapucyni do r. 1864, po czym w r. 1866 stał się parafialnym. Następnie w r. 1918 parafia została zamknięta i kościół ponownie wrócił do kapucynów.

Kościół Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny i Świętego Ignacego na Świętojańskiej, niewłaściwie zwany kościołem Matki Bożej Łaskawej⁷, zbudowany został w latach 1609—26 i zaraz po wykończeniu konsekrowany przez Andrzeja Opalińskiego, biskupa poznańskiego. Po zniesieniu zakonu jezuitów (od 1773 do 1781) zarządzali kościołem księża świeccy, potem bractwo Świętego Benona ze swym kapelanem na czele, a w r. 1815 oddany został paulinom. Po trzech latach kościół przechodzi pod zarząd duchowieństwa katedralnego, a w r. 1828 przez ówczesne władze państwowe zamieniony zostaje na skład wełny b. banku polskiego. W latach 1834—36 zostaje gruntownie odrestaurowany i oddany pijarom, którzy tu byli do r. 1864. W r. 1918 ponownie obejmują go jezuici.

---

⁷ Tytuł zmieniony w r. 1661 nieprawnie, gdyż kościół był już konsekrowany.

Kościół Świętego Franciszka, drewniany, wzniesiony w r. 1646, spłonął w r. 1656. Na jego miejsce powstał również drewniany w r. 1662, wykończony roku następnego. W r. 1679 zaczęto budowę kościoła obecnego, lecz morowa zaraza i inne przeszkody wstrzymały budowę. Wznowiono budowę w r. 1713, ukończono w 1732. Poświęcenia dokonał w r. 1737 Stanisław Hozjusz, biskup poznański.

Kościół Świętego Klemensa stanął w latach 1932—33, konsekrowany 29 października 1933 r. przez kard. Aleksandra Kakowskiego, arcybiskupa warszawskiego.

Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny przy ul. Miodowej, obrządku grekokatolickiego, według Katalogu fundowany w końcu XVIII w. przez Jazona Smogorzewskiego, metropolitę kijowskiego, według innych zaś źródeł miał go fundować Florian Hrebnicki w r. 1783. Które z tych dwóch zdań jest prawdziwe? Po kasacie Unii kościół zamieniony został na cerkiew schizmatycką, po czym, po wyjściu Rosjan z Polski, został rekonyliowany i obecnie rezydują przy nim bazylianie. Dalej Katalog podaje, że kamień węgielny założony został 12 maja 1781 r. przez nuncjusza J. Archettiego i króla Stanisława Augusta i że kościół był konsekrowany 15 sierpnia 1794 r. Kościół Opieki Świętego Józefa, drewniany, w latach 1651—53 wzniesiony dla wizytek przez królową Marię Ludwikę, spłonął w r. 1666, po czym odbudowany ponownie w r. 1695 uległ pożarowi. Obecny kościół murowany rozpoczęła budować Elżbieta Sieniawska, kasztelanowa krakowska; w r. 1728 jednak dla rozmaitych powodów budowa uległa przerwie, tak że ukończony został dopiero w r. 1760 z ofiar wiernych i poświęcony 20 września 1761 r. przez bpa Józefa Załuskiego.

Kościół Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Królikarni jest fundacji Ksawerego i Julii Pusłowskich (1860—62) i przeznaczony był dla księży emerytów. Dziś przy kościele jest szpital dla nieuleczalnych.

Kościół Świętego Kazimierza przy ul. Chełmskiej wzniesli księża zmartwychwstańcy w r. 1933 i tegoż roku 20 sierpnia poświęcił go kard. Aleksander Kakowski, arcybiskup warszawski (według Katalogu).

Kościół Matki Bożej Łaskawej (dziś Królowej Korony Polskiej) przy ul. Długiej, pierwotnie drewniany, powstał w r. 1642 z funduszy Władysława IV dla kolegium księży pijarów, lecz już w r. 1656 ulega pożarowi. Fundatorami obecnego kościoła murowanego, wzniesionego w latach 1660—1712, są: Jan Kazimierz, ks. Arnold Żeglicki i Maria Kotowska. W r. 1835 zamie-

niony został na cerkiew i dopiero w r. 1916 został rewindykowany i 31 grudnia tegoż roku rekonceyliowany już jako kościół dla wojska.

Babice. Dokumenty z r. 1502 mówią o kościele z dawna już istniejącym. Goślicki, wizytując parafię w r. 1603, wspomina, że świeżo odbudowany kościół jeszcze nie jest wykończony. Paweł Piasecki w r. 1617 wspomina o kościele drewnianym p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, wzniesionym przez Andrzeja Rychlickiego, sufragana poznańskiego. W latach 1720—28 Jan Szembek, kanclerz koronny, i jego żona Ewa z Leszczyńskich wznoszą kościół murowany, konsekrowany 24 listopada 1754 r. przez bpa Antoniego Ostrowskiego. Obecny kościół murowany jest w znacznej części przeróbka z dawnego w latach 1899—1902, staraniem ks. Włodzimierza Taczanowskiego; konsekrowanego 26 października 1930 r. przez bpa Stanisława Galla, sufragana warszawskiego, p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny.

W Lipkowie, w obrębie parafii, jest kościół murowany p.t. Świętego Jakuba i Świętego Rocha, konsekrowany, fundacji Paschalisa Jakubowicza.

Bielany. Król Michał Wiśniowiecki rozpoczyna budowę obecnego kościoła w r. 1669, a kończy ją Jan Kazimierz Brzeziński, podkomorzy nurski, w r. 1758. Kościół ten powstał na miejsce dawnego drewnianego z r. 1641, fundowanego przez Władysława IV. Byli tu kameduli do r. 1902. Ks. Michał Pogorzelski restauruje kościół w latach 1903—07. Od r. 1904 jest parafialnym, na miejsce kościoła w Wawrzyszewie. Konsekracji kościoła p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny dokonał 8 grudnia 1913 r. abp Aleksander Kakowski. Dziś parafia zarządzana jest przez księży marianów.

W Marymoncie kościółek filialny powstał z kaplicy dworu myśliwskiego królowej Marii Kazimiery, żony Jana III. Po powstaniu styczniowym Rosjanie kaplicę zamknęli, dopiero po ich odejściu została w r. 1916 otworzona, a następnie w r. 1925 powiększona i poświęcona p.w. Matki Bożej Królowej Korony Polskiej. Borzęcin. Jest to jedna ze starszych parafii pod Warszawą. Są pewne dowody istnienia tu kościoła już w w. XIII. Ślady istnienia wsi Borzęcin spotykamy w w. XII. W r. 1494 kościół został inkorporowany do klasztoru kanoników regularnych laterańskich w Czerwińsku, jak to wskazuje dokument z tegoż roku. O tym kościele Goślicki w r. 1603 mówi, że jest drewniany,

p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Świętego Zygmunta. W r. 1692 Stanisław Święcicki, sufragan żmudzki, wznosi nowy kościół drewniany pod tym samym tytułem. Uległ pożarowi w r. 1852. Obecny murowany stanął w latach 1856—62 kosztem Wincentego Deskura i Tekli Rapackiej, konsekrowany r. 1862 przez Zygmunta Felińskiego, arcybiskupa warszawskiego, p.w. Świętego Wincentego Fereriusza. Przy kopaniu fundamentów pod obecny kościół wydobyto z dawnych fundamentów kamień noszący datę MCXXXIX. Być może, że to jest data fundacji pierwszego kościoła, choć żadne dokumenty o tym nie wspominają.

Kazuń Polski. Kodeks Dypl. Mazow. (1863, str. 183) podaje nadanie łąk temu kościołowi przez Bolesława, księcia mazowieckiego, w r. 1477: „...in Kazuń nostra villa ducali ex antiquo ad ecclesiam in Kazuń S. Dorotheae spectantia...”, z czego łatwo można wywnioskować, że już w tym czasie był w Kazuniu kościół, na którego korzyść uczyniony został zapis. Wizyta z 1616 r. mówi, że po zgorzeniu kościoła w r. 1596 stanął nowy drewniany p.w. Świętej Anny. „Przy pożarze kościoła spłonął dokument erekcyjny, lecz ocalał inny dokument, mianowicie przywilej księżnej Anny z r. 1593” — czytamy w aktach. W r. 1717 Gabriel Wieliszewicz buduje kościół drewniany p.w. Najświętszego Imienia Maryi. Ten kościół zawalił się w r. 1810, po czym ks. Józef Puczkowski, ówczesny proboszcz, wznosi w r. 1813 nowy drewniany p.w. Matki Bożej Szkaplerznej. Widać, że słabo był zbudowany i ten kościół, kiedy w r. 1901 stał nowy drewniany pod tym samym tytułem, jednak w r. 1913 pada pastwą płomieni. Nowy kościół buduje się od roku...

Łomianki — Kiełpin. W aktach kurialnych znajduje się odpis dokumentu z r. 1461, w którym jest, że „...erecta ab Andrea [Andrzeja z Bnina] eppo posnaniensi, restituta a Joanne de Węgrzyno...” Paweł Piasecki, archidiakon warszawski, pod r. 1616 pisze: „...Ecclesia antiqua lignea s. Margarithae...” i dalej: „...primitus erecta a Joanne de Węgrzyno, palatino masoviensi”. Następny kościół stanął w r. 1649. Wylew Wisły w r. 1924 poważnie go uszkodził, tak że rozebrano go i w następnym roku pobudowano częściowo murowany, częściowo drewniany w Łomiankach p.w. Świętej Małgorzaty PM. Wyrażenie „restituta a Joanne de Węgrzyno” można uważać za ponowne wzniesienie kościoła w r. 1461.

Leoncin. W r. 1540 uposażony został kościół w Głusku. Był on drewniany. Następny kościół stanął w r. 1807, lecz zniszczony został przez wylew Wisły. Wtedy w latach 1881—83 stanął obecny murowany już nie w Głusku, lecz w Leoncinie, konsekrowany

20 czerwca 1886 r. przez bpa Kazimierza Ruszkiewicza, sufragana warszawskiego, p.w. Świętej Małgorzaty PM.

Ł o m n a (dawniej zwana Łomny). Wieś Łomna w r. 1155 nadana została klasztorowi czerwińskiemu. Andrzej, opat czerwiński, wznosi tu w r. 1425 kościół drewniany. Wizyta z r. 1616 mówi: „Ecclesia S. Nicolai, lignea, erectio nulla habetur”, prawdopodobnie zaginęła, choć inne źródła podają, że była wydana w r. 1426. W r. 1667 powstaje kościół nowy, konsekrowany w r. 1674 przez Stanisława Święcickiego, sufragana żmudzkiego. Obecny murowany Świętego Mikołaja powstał w latach 1870—72. Uszkodzony w r. 1915, podczas wojny światowej, odbudowany w latach 1928—29. W ł o c h y. Kościół drewniany p.w. Świętej Teresy od Dzieciątka Jezus jako kaplica wzniesiony został w r. 1930, powiększony w 1934 i tegoż roku erygowana parafia.

P ę c i c e. Kościół parafialny p.w. Świętych Piotra i Pawła istnieje już w w. XV, nieznaney erekcji. Stanisław Sobolewski wznosi nowy, który potem bp Załuski w r. 1766 konsekruje. Obecny murowany jest pod tym samym tytułem i wzniesiony został w latach 1825—31 przez dziedzica miejscowego Bienkowskiego, konsekrowany w r. 1885 przez abpa Wincentego Popiela.

P i a s e c z n o. Kościół spotykany jest w aktach w r. 1400, mógł jednak istnieć już przedtem. Był on wtedy p.w. Świętego Macieja i Świętej Anny. Z dokumentu z r. 1458, wystawionego przez Annę, żonę księcia Bolesława mazowieckiego, a zawierającego uposażenie, a raczej powiększenie już istniejącego, dowiadujemy się, że Piaseczno od wielu lat było miastem. Goślicki pod r. 1603 pisze: „Ecclesia vetus murata, a Ducibus Masoviae erecta, sub titulo Omnium Sanctorum”. Tutaj w r. 1630 Maciej Łubieński, biskup poznański, konsekruje wielki ołtarz. Książę August Sułkowski, starosta piaseczyński, gruntownie restauruje kościół, po czym w r. 1736 konsekruje go Antoni Dębowski, biskup płocki, p.w. Świętej Anny.

P i a s t ó w. Katalog podaje, że kościół murowany p.w. Matki Bożej Częstochowskiej zbudowany został w r. 1926, parafia erygowana w r. 1928.

P o w s i n. Wieś Powsin w XIII w. należała do uposażenia biskupów poznańskich. Andrzej, kasztelan czerski, i jego żona Elżbieta w r. 1398 ufundowali kościół p.w. Świętego Andrzeja i Świętej Elżbiety i uposażyli. W latach 1725—29 Elżbieta Staniewska, kasztelanowa krakowska, wznosi kościół murowany p.w. Świętej Elżbiety, konsekrowany 1737 r. przez bpa Homińskiego (według Łukaszewicza konsekrował bp Antoni Ostrowski w r. 1755; kto ma rację — nie wiadomo). Obecny murowany powstał 1889—91

kosztem Augustowej Potockiej, konsekrowany w r. 1891 przez bpa Kazimierza Ruszkiewicza; powiększony w r. 1921.

Pruszków. Budowa obecnego kościoła murowanego zaczęta 1907, prowizorycznie ukończony 1913 i tegoż roku erygowana parafia. Tytuł kościoła: Święty Kazimierz.

Raszyn. Początki kościoła i parafii nieznanne. Goślicki w swej wizytacji z r. 1603 wspomina o kościele p.w. Świętego Szczepana i Świętej Anny. Zygmunt Opacki, podkomorzy warszawski, i wojewoda Dobrski wznoszą na miejscu dawnego obecny murowany w r. 1654, a następnego roku konsekruje go bp Stanisław Święcicki, archidiakon warszawski. Katalog oczywiście błądzi, podając czas wzniesienia kościoła na w. X i że był wzniesiony na miejsce dawnego, gdyż w tym czasie nie tylko nie było jeszcze w Raszynie kościoła, ale może i samego Raszyna, a jeśli był, to mieszkali tu jeszcze poganie.

Sękocin. Według Katalogu parafia została utworzona w r. 1934 przy tymczasowej murowanej kaplicy p.w. Świętej Marii Magdaleny. Szkoda, że Katalog nie podaje czasu powstania kaplicy, co łatwo dojść z akt.

Skolimów. Początkowo w r. 1893 zbudowana została kaplica murowana p.w. Matki Bożej Anielskiej, po czym (1931—32) rozbudowana została do rozmiarów dzisiejszego kościoła. Szkoda, że Katalog nie podaje daty erekcji parafii, co tak łatwo dojść z akt kurialnych.

Konstancin — murowany kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny powstał w latach 1910—13 jako fundacja hr. Józefy Dębskiej.

Słomczyn. Kościół początkowo był w Cieciszewie, prawdopodobnie fundacji Cieciszewskich. W aktach wspominamy wzmiankę o wzniesieniu kościoła w r. 1412 oraz że konsekrował go Andrzej z Gosławic, biskup poznański. Katalog podaje, że konsekracji kościoła dokonał w r. 1412 biskup poznański Andrzej Laskary Garłowski (przekrecone nazwisko: Gosławicki), lecz biskup ten rządził diecezją poznańską od r. 1414 do 1426, więc coś tu jest nie w porządku co do r. 1412. Obecny kościół murowany p.w. Świętego Zygmunta wzniesiony został już w Słomczynie (1719—25), konsekrowany w r. 1737 przez Stanisława Hozjusza, biskupa poznańskiego.

Jeziorna — kościół murowany p.w. Świętego Józefa, wykończony w r. 1907.

Służew jako wieś znany jest już w XII w. Z przeszłości kościoła tutejszego mamy zanotowaną datę konsekracji jego, doko-

nanej w r. 1238. Być może, że to jest początek parafii służewskiej. Obecny kościół murowany p.w. Świętej Katarzyny z r. 1742—43 jest fundacją Czartoryskich. Konsekrowany przez abpa Wincentego Popiela w r. ...

O k ę c i e. Kościół drewniany p.w. Matki Bożej Loretańskiej. Kiedy i przez kogo fundowany? (par. od r. ...)

W a r z y s z e w. Kościół w tej wiosce, istniejącej już w w. XII, spotykamy przed r. 1446, w tym bowiem roku uczyniony został pewien zapis dla istniejącego już kościoła; nie wiadomo tylko, kiedy powstał i przez kogo był fundowany. Fundatorem obecnego murowanego kościoła, powstałego w latach 1543—48, jest Baltazar SzymoszarSKI, dziedzic dóbr miejscowych. Zaraz po wzniesieniu był konsekrowany. Istnieje dokument *fundationis ecclesiae parochialis* z r. 1543. Parafialnym był do r. 1904, po czym parafia została przeniesiona na Bielany w obawie, by rząd rosyjski kościoła bielańskiego nie zagarnął na cele szizmy. Parafia wznowiona została w roku, który Katalog dyskretnie przemilcza.

W i l a n ó w. W aktach z XV w. spotykamy wzmiankę o tutejszym kościele parafialnym p.w. Świętego Mikołaja i Świętej Anny. August Czartoryski wznosił nowy kościół w r. 1773 i powiększył istniejące bardzo skromne uposażenie. Obecny kościół murowany p. w. Świętej Anny powstał w latach 1857—70 jako fundacja Augusta i Aleksandry hr. Potockich, konsekrowany 27 lipca 1884 r. przez abpa Wincentego Popiela.

Z a b o r ó w. Akta wspominają parafię zaborowską w w. XVI, a wizyta Pawła Piaseckiego z r. 1616 mówi: „*Ecclesia lignea ex antiquo consecrata*”. Następnie w r. 1747 wznosił nowy kościół drewniany ks. Glinka, proboszcz miejscowy, a bp Święcicki dokonał konsekracji w r. 1766. Obecny kościół murowany p.w. Świętej Anny powstał w r. 1791 jako fundacja Placyda Izbińskiego, miejscowego dziedzica. Konsekrowany w r. 1909 przez bpa Kazimierza Ruszkiewicza, sufragana warszawskiego.

Ż b i k ó w. Według wizyty Święcickiego kościół murowany w Żbikowie powstał w r. 1236 p.w. Świętego Andrzeja i Świętej Małgorzaty. Według publikowanych dokumentów (Kod. Dypl. Pol. I, 246) pod r. 1377 występuje pleban żbikowski jako świadek pewnego zapisu. Goślicki w swej wizytacji w r. 1603 istniejący wówczas kościół uważa za pierwotny; dotrwał on aż do wzniesienia obecnego murowanego p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w latach 1906—14. Katalog twierdzi, że kościół ten zbudowany został w r. 1914, myli się jednak tak cokolwieczek

tylko, gdyż takiego kolosu w ciągu jednego roku wznieść nie sposób, mając na uwadze warunki, w których on powstał.⁸
 Tworki — kaplica murowana p.w. Przemienienia Pańskiego wzniesiona w r. 1891.

WARSZAWA PRAWOBRZEŻNA,
 CZYLI PRAGA WRAZ Z DEKANATEM

Według stanu rzeczy z r. 1798 istniejące wówczas parafie: Praga, Okuniew, Tarchomin, Chotomów i Nowy Dwór należały do diecezji płockiej, pozostałe zaś parafie: Zerzeń, Długa Kościelna, Wiązowna i Karczew — do diecezji poznańskiej.

Kościół Matki Boskiej Loretańskiej. Parafia praska wspomiana jest w aktach w w. XVI, nie wiadomo tylko, kiedy powstała. Dowody istnienia parafii czerpiemy z *Ordinatio ecclesiae parochialis in Kamień* [późniejszy Kamionek], *nunc Skaryszewiensi dictae a. 1681*. Zatem najpierw kościół parafialny był na Kamionku, potem przeniesiony był do Skaryszewa, a potem dopiero na Pragę. A może nawet istniały dwa niezależne od siebie kościoły: na Pradze i na Kamionku lub na Skaryszewie. Tego dociec trudno dla braku dowodów pewnych zupełnie. Kościół Matki Boskiej Loretańskiej wzniesiony został w r. 1640 przy nie istniejącym dzisiaj kościele bernardynów, staraniem Michała Działyńskiego, biskupa kamienieckiego, przy pomocy króla Władysława IV i królowej Cecylii Renaty. Podczas pochodu Napoleona na Rosję, gdy dla wzniesienia fortyfikacji burzono na Pradze domy i kościoły, a w tej liczbie i skaryszewski, ten jeden kościół ocalał i stał się parafialnym dla Pragi i okolicy. Gruntownie odrestaurowany w r. 1853. Po wzniesieniu kościoła Świętych Michała i Floriana przestał być parafialnym w r. 1919.

Kościół Świętych Michała i Floriana stanął w latach 1888—98 staraniem ks. Ignacego Dudrewicza, konsekrowany w r. 1902 (Katalog błędnie podaje r. 1900) przez abpa Wincentego Popieła i jest parafialnym na miejsce wyżej opisanego.

Kościół Matki Bożej Różańcowej na Bródnie, dREW-

⁸ Piszący te słowa przybył w kwietniu 1907 r. na wikariat do Żbikowa i zastał już poprzedniego roku założone fundamenty pod obecny kościół, a w r. 1907, w dniu 13 lipca, ks. Franciszek Szamota, dziekan łódzki, dokonał poświęcenia fundamentów i kamienia węgielnego. Odnosny dokument na pergaminie pisał własnoręcznie autor niniejszego artykułu.

niany, ufundowała w r. 1909 Maria ks. Radziwiłłowa. Parafia erygowana 1913 r.

Kościół Matki Bożej Zwycięskiej (dla par. Bożego Ciała). Parafia powstała w r. 1917 przy istniejącej na Kamionku drewnianej kaplicy, powiększonej w r. 1894 przez mieszkańców Kamionka. Obecny kościół murowany powstał w latach 1930—33. Bazylika Najświętszego Serca Jezusowego. Stanoła z funduszków Marii ks. Radziwiłłowej. Budowa trwała od 1907 do 1923 r. i tegoż roku kościół został konsekrowany. Parafia erygowana 1919 r. Wielka szkoda, że Katalog nie podaje daty, kiedy kościół podniesiony został do godności bazyliki mniejszej. Kościół Zmartwychwstania Pańskiego, murowany, wykończony został w r. 1919 i tegoż roku erygowana została parafia.

Kościół Świętej Jadwigi z pruskiego muru wzniesiony został w r. 1920 przy znacznej subwencji ze strony Marii ks. Radziwiłłowej, a następnego roku utworzona została parafia.

Kościół Najświętszego Serca Maryi. Przy kościele drewnianym utworzona została parafia w r. 1925. Nowy kościół murowany w budowie.

Kościół Chrystusa Króla. W r. 1932 zbudowana została murowana kaplica i utworzona parafia. Kamień węgielny pod nowy kościół murowany poświęcony został 28 października 1934 r. Kościół Świętego Wincentego à Paulo, drewniany, na cmentarzu bródzieńskim powstał w r. 1888, jednocześnie z założeniem cmentarza.

Kościół Chrystusa Króla (drugi) przy ul. Skaryszewskiej wzniesiony został przez sektę mariawitów, po czym w r. 1927 wykupili go pallotyni i tegoż roku 29 kwietnia został poświęcony.

Celestynów. Parafia erygowana w r. 1929 przy kaplicy drewnianej. Obecny kościół murowany p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny wzniesiony został w latach 1930—32.

Chotomów. Parafia posiada erekcję z r. 1418. Następnie Andrzej Załuski, biskup płocki, wznosił tu kościół w r. 1725. Obecny murowany powstał w latach 1861—65 kosztem hr. Potockiego; konsekrowany w r. 1893.

Długa Kościelna (w aktach dawnych Longa Ecclesiastica). Kapituła warszawska wzniosła w r. 1445 kościół drewniany p.w. Świętej Anny i tegoż roku została erygowana parafia; konsekra-

cja kościoła odbyła się r. 1453. Obecny kościół drewniany wzniesł w r. 1630 Maciej Łubieński, biskup poznański, i odnowił zaginioną erekcję z r. 1445. Księgi zaślubionych są od r. 1592. Katalog błędnie twierdzi, że obecny kościół jest pierwotnym i że konsekrował go Andrzej Opaliński, biskup poznański, gdyż ten biskup rządził diecezją od r. 1607 do 1623. Parafia powstała z zerzeńskiej.

Falenica. Kościół drewniany p.w. Najświętszego Serca Jezusowego wzniesiony został w r. 1929, parafia erygowana w r. 1934. Jabłonna. Parafia erygowana w r. 1925 przy kaplicy. Obecny kościół murowany p.w. Matki Bożej Królowej Korony Polskiej buduje się od r. 1927 kosztem Maurycego hr. Potockiego. Zniszczony całkowicie.

Józefów. Kościół murowany p.w. Matki Bożej Częstochowskiej stanął w latach 1901—05; parafia erygowana w r. 1919.

Karczew. Akta wizytacji z r. 1591 wspominają o kościele tułejszym jako bardzo starym: „ecclesiam esse antiquissimam s.t. s. Viti”. Wizytacja z r. 1617 podaje jego tytuł: „sub titulo s. Viti et s. Bartholomaei”. Kazimierz Bieliński, kanclerz koronny, wznosi w r. 1632 kościół murowany, przebudowany następnie w latach 1733—37 przez marszałka Franciszka Bielińskiego, konsekrowany w r. 1737 przez Stanisława Załuskiego, biskupa płockiego. Kościół ten dwukrotnie uległ pożarowi, ostatnio w r. 1864, po czym za każdym razem był odbudowywany; powiększony w latach 1909—13, a w r. 1915 konsekrowany został przez Aleksandra Kakowskiego, arcybiskupa warszawskiego, p.w. Świętego Wita.

Legionowo. Kościół drewniany p.w. Świętego Ducha wzniesiony został w r. 1931, parafia erygowana 1933 r.

Nowy Dwór. We wsi Okunin od dawna istniał kościół parafialny, czego dowodem są metryki od r. 1669. Obecny murowany p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, Świętych Michała, Stanisława i Apolonii, powstał w r. 1792, ale już w Nowym Dworze, kosztem Józefa ks. Poniatowskiego i 21 października tegoż roku konsekrowany przez bpa Antoniego Malinowskiego z upoważnienia Krzysztofa Szembeka, biskupa płockiego.

Okuniew. Stanisław Okoń, cześnik ziemi czerskiej, miejscowy dziedzic, nadaje kościołowi erekcję w r. 1538, co Zygmunt August w r. 1540 potwierdza, a Jakub Buczacki, biskup płocki, tegoż roku eryguje parafię. Kościół ten spalili Szwedzi za Jana Kazimierza. W r. 1692 nowy kościół drewniany buduje Stefan Grzybowski, właściciel dóbr okuniewskich. Obecny murowany p.w. Świętego Stanisława Kostki powstał w latach 1828—35, kon-

sekrowany w r. 1847 przez Tadeusza Łubieńskiego, sufragana wrocławskiego. Katalog błędzi co do daty wzniesienia kościoła oraz konsekracji, nadto bpowi Łubieńskiemu daje imię „Tomasz”. Wiadomość tę prostuję wyjaśniając, że Tadeusz Łubieński był sufraganem wrocławskim od r. 1844 do 1861, a w r. 1837 nie był jeszcze biskupem, a więc i nie mógł konsekrować kościoła.

O t w o c k. Kościół murowany p.w. Świętego Wincentego à Paulo wzniesiony został w latach 1891—92 i tegoż 1892 r. konsekrowany przez Wincentego Popiela, arcybiskupa warszawskiego. Parafia erygowana 1911 r. Obecny nowy powstał staraniem ks. Ludwika Wolskiego, proboszcza miejscowego, w latach ...

R a d o ś ć. Kościół murowany p.w. Matki Bożej Anielskiej powstał w latach 1917—30, po czym w r. 1931 powstała parafia.

R e m b e r t ó w (Warszawski). Parafia erygowana z dniem 1 stycznia 1928 r. przy kaplicy murowanej p.w. Matki Bożej Zwycięskiej.

T a r c h o m i n. Wieś Tarchomin spotykamy w aktach w w. XIII. Kościół murowany p.w. Świętego Jakuba ufundowany został przez Ossolińskich w r. 1518; konsekrował go Piotr Wolski, biskup plocki, w r. 1582. Dokument erekcyjny zaginął, dlatego nie wiadomo, kiedy został wzniesiony pierwotny kościół i kiedy parafia erygowana. Tradycja odnosi powstanie kościoła na w. XIII, na co jednak nie posiadamy dowodów.

W i ą z o w n a. Wojciech Radziwiński, kasztelan czerski, założył kościół w r. 1580 p.w. Matki Boskiej i Świętego Wojciecha, a Łukasz Kościelecki, biskup poznański, wyłączył Wiązownę z par. Zerzeń w r. 1589, tworząc tu parafię, chociaż odnośny dokument erekcyjny wydany został dopiero w r. 1597. Obecny kościół murowany p.w. Świętego Wojciecha jest fundacji Marii ks. Radziwiłłowej z lat 1794—96, konsekrowany w r. 1890 przez bpa Kazimierza Ruszkiewicza.

Z ą b k i. Kościół drewniany p.w. Świętej Trójcy powstał w r. 1918 i parafia utworzona z dniem 1 stycznia 1919 r. Obecny kościół murowany wzniesiony został w latach ...

Z e r z e ń. (Zerzno). Zerzyńscy w r. 1403 wzniesli tu kościół parafialny i uosaczyli. Następnie w r. 1739 (czy też 1749) kościół został odbudowany po pożarze. Obecny murowany p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny powstał w latach 1879—83 kosztem Aleksandry hr. Potockiej i parafian. Konsekrował abp Wincenty Popiel w r. 1888. Stąd niegdyś wyłączono parafię Wiązownę i Długą Kościelną.

DEKANAT BIALSKI

Wchodził niegdyś w skład archidiakonatu warszawskiego, z wyjątkiem par. Łęgonice i Nowe Miasto, które należały do archidiakonatu łowickiego, archidiecezji gnieźnieńskiej.

Babsk. Dowody rzeczowe potwierdzają istnienie parafii w r. 1540. Z dawna był tu kościół p.w. Świętego Stanisława BM, lecz upadł ze starości w r. 1778. W r. 1818 jest mowa o kościele Świętego Stanisława i Świętego Antoniego; wizyta z r. 1823 mówi: „Kościół murowany pod wezwaniem Świętego Stanisława i Świętego Antoniego wznosił w latach 1803—09 Józef Okęcki, dziedzic na Babsku, podkomorzy warszawski”. Odnowiony w r. 1846 i tegoż roku 18 września konsekrowany przez Tadeusza Łubieńskiego, sufragana kaliskiego. Na froncie kościoła jest napis: „Ecclesia renovata 1846 et consecrata 18. IX. eodem anno”.

Biała Rawska. Akta podają, że król Aleksander wznosił tu kościół parafialny, ale nie wspominają, czy to był kościół pierwotny, czy zbudowany na miejsce dawnego. Obecny kościół murowany wzniesiony został w r. 1712, przebudowany przez Józefa Okęckiego w r. 1809(?), konsekrowany w r. 1846 p.w. Świętego Wojciecha.

Lewin. Parafia istnieje już w r. 1302, jak nam wskazują akta dawne. Wizyta Goślickiego w r. 1603 wspomina kościół p.w. Świętego Stanisława. W r. 1800 wzniesiony został kościół drewniany pod tym samym tytułem przez Marię Piekarską, właścicielkę dóbr miejscowych, i parafian. Parafia istniała do r. 1901, po czym została zamknięta i przyłączona do sąsiednich Sadkowic; składała się wówczas z jednej tylko wioski Lewin. W r. 1928 parafia została wznowiona i już na powiększonym terytorium.

Lubania. W XV w. spotykamy wzmianki w aktach o parafii lubańskiej. Wizyta w r. 1617 wspomina o kościele drewnianym p.w. Świętego Andrzeja. Po zgorzeniu w r. 1770 wzniesiony został nowy pod tym samym tytułem kosztem Macieja (czy też Mateusza) i Anny małż. Szymanowskich. I ten zgorzał w r. 1875, a nabożeństwa przeniesiono do kaplicy na omentarzu. Obecny murowany wzniesiony został w latach 1887—93 staraniem ks. Chojnackiego, konsekrowany w r. 1905 przez bpa Kazimierza Ruszkiewicza, p.w. Przemienienia Pańskiego.

Łęgonice wieś występuje w r. 1136 w bulli Innocentego II jako wieś należąca do mensy biskupiej. Kościół istniał tu już przynajmniej w w. XIII, fundacji książąt mazowieckich, a może arcybiskupów gnieźnieńskich. Na pamiątkę ugody, zawartej pomiędzy Janem Kazimierzem a Jerzym Lubomirskim, w dniu

31 lipca 1666 r., stanął tu kościół drewniany, drugi lub trzeci od początku istnienia parafii. Obecny drewniany p.w. Świętego Jana Chrzciciela powstał w r. 1733—34; konsekrowany, lecz nie wiadomo kiedy i przez kogo. Myli się więc Katalog przypisując fundację tego kościoła Janowi Łaskiemu, gdyż ten arcybiskup zmarł w r. 1531. Być jednak może, że drugi kościół jest fundacji abpa Łaskiego, lecz znów nagminnie spotykany r. 1521 nasuwa inną myśl, a mianowicie, że prawdopodobnie abp Łaski skonał brak dokumentu erekcyjnego i taki dokument wydał w r. 1521, gdyż rzeczywiście sporo tego rodzaju powtórných erekcji wypada na ten właśnie rok.

Nowe Miasto. Jak stwierdza dokument dotacyjny z r. 1402, z dawna istniał kościół parafialny w Górze (różnej jednak od Góry, nazwanej później Kalwarią). Nowomiejscy dla wygody własnej i swoich poddanych wznieśli w w. XV kościół w Nowym Mieście i afiliowali go do parafii w Górze. Ze wzrostem Nowego Miasta przeniósł się tam pleban z Góry, a przy kościele parafialnym osiadł kapelan. Tak było w pierwszych latach rządów Jana Łaskiego, czyli w czasie redagowania *Libri Beneficiorum*. Z czasem kościół w Górze upadł i w to miejsce powstała parafia w Nowym Mieście. Obecny murowany kościół p.w. Opieki Najświętszej Maryi Panny, podobno drugi z rzędu w Nowym Mieście, wzniesiony został w latach 1855—56 przez Władysława hr. Małachowskiego, konsekrowany w r. 1884 przez abpa Wincentego Popiela.

Kościół Świętego Kazimierza tamże i klasztor ojców kapucynów fundował Kazimierz Granowski w r. 1762, a konsekracji dopełnił bp Remigiusz Zambrzycki w r. 1815.

Regnów — fundacja książąt mazowieckich z XIII w. Obecny kościół murowany p.w. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny i Świętego Michała (Katalog ten drugi tytuł opuścił) powstał w latach 1764—70 (w Katalogu rok błędnie podany) z fundacji Franciszka Lanckorońskiego, starosty rawskiego, i jego żony Eleonory, konsekrowany przez Andrzeja Załuskiego, biskupa kijowskiego.

Sadkowiec. Początki kościoła nieznane. Wizyta z r. 1617 mówi: „Ecclesia antiqua sub titulo Decem Millia Militum Mart., jam exstabat anno 1552” — i nic więcej. Po zgorzeniu w r. 1813 powstał nowy kosztem Zawiszów i Lanckorońskich. Obecny murowany pod tym samym tytułem zbudowany został przez Zawiszów w latach 1884—86, konsekrowany 7 czerwca 1891 r. przez abpa Wincentego Popiela.

Wilków. Erekcja z r. 1300 wspomina o fundacji kościoła przez Krzysztofa z Wilkowa i o uposażeniu go. Obecny kościół drewnia-

ny nie jest pierwotnym, jak to podaje Katalog, gdyż powstał w r. 1618, konsekrowany p.w. Świętego Wawrzyńca.

Żdźary. Parafię spotykamy w aktach poznańskich w r. 1529, bez wzmianki jednak, kiedy powstał kościół i parafia. W r. 1600 nowy kościół funduje Maciej Leniek, kasztelan dorpacki, starosta ryski i nowogrodzki. W r. 1760 powstaje nowy kościół jako fundacja Stanisława Koźbiałowicza, kanonika regularnego laterańskiego, a Ignacy Koziorowski, sufragan gnieźnieński, konsekruje go w r. 1764 p.w. Świętego Mikołaja. Obecny murowany z r. 1850 jest fundacji Józefa Morawskiego, dziedzica miejscowego, konsekrowany w r. 1854 przez abpa Fijałkowskiego pod tym samym tytułem.

DEKANAT GOSZCZYŃSKI

Stanowił niegdyś składową część archidiaconatu warszawskiego z wyjątkiem par. Michałowice, należącej do archidiaconatu łowickiego.

Błędown to bardzo stara parafia, bo sięga swym początkiem XIII w., o czym można przekonać się z akt poznańskich pod r. 1510. Dalej mamy taką wzmiankę: „Ecclesia s. Procopii... restituta 1518, consecrata vero 1728”. Kościół ten uległ pożarowi w r. 1817, po czym była tylko kaplica do r. 1822, w tym bowiem roku stanął nowy kościół fundacji Karola Zagórskiego. Obecny murowany stanął w r. 1884, konsekrowany 3 września 1889 r. p.w. Opieki Świętego Józefa.

Goszczyń — fundacja książąt mazowieckich. Przy wzniesieniu w r. 1416 nowego kościoła wydany został książęcy dokument, w którym jest mowa o parafii goszczyńskiej jako od dawna już istniejącej. Wtedy był kościół p.w. Świętego Michała. Z akt poznańskich dowiadujemy się, że królowa Bona w r. 1518 buduje tu kościół, a w r. 1586 konsekruje go Stanisław Brzozowski, sufragan płocki. Kościół ten uległ pożarowi w r. 1873. Obecny murowany Świętego Michała powstał w latach 1873—80, konsekrowany 1887 przez biskupa sufragana Kazimierza Ruszkiewicza. Przebudowany w 1929.

Lipie. Kościół drewniany p.w. Świętej Trójcy wznosił w latach 1598—99 Jan Lipski, dziedzic miejscowy, a konsekrował w r. 1715 Adam Rostkowski, sufragan łucki, parafię zaś erygował bp Jan Tarnowski (1598—1600). Tutaj był klasztor karmelitów i oni parafię obsługiwali. Kto i kiedy wznosił dzisiejszy kościół murowany Świętej Trójcy — nie wiadomo.

Łęczeszycy. Według erekcji z r. 1392 pierwotny kościół p.w.

Świętego Jana Chrzciciela wznosił Jan Głowacz z Leżenic. W r. 1617 widzimy kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Świętego Jana. Obecny murowany p.w. Świętego Jana Chrzciciela wznosił w r. 1639 Mikołaj Boglewski, sędzia czerski, dziedzic dóbr łączeszyczych.

Michałowice. Według *Liber Beneficiorum* Jana Łaskiego parafia powstała przynajmniej na początku XV w. Fundator pierwszego kościoła nieznany. Obecny murowany p.w. Wszystkich Świętych wznosił w r. 1752—55 Stanisław Świdziński, wojewoda rawski, właściciel Świdna; konsekrował 4 października 1761 r. Józef Załuski, sufragan kijowski.

Mogielnica w r. 1317 jest już miastem. Kościół posiada erekcję z r. 1477, ale nie wiadomo, czy to erekcja kościoła pierwszego, czy może już drugiego; jest jeszcze jedna erekcja z r. 1528. Następnie w r. 1768 wznosi drewniany kościół Wojciech Wyganowski, opat cystersów z Sulejowa. Mogielnica od r. 1249 należała do uposażenia klasztoru sulejowskiego i kościół był do niego inkorporowany w r. 1505. Obecny murowany powstał w latach 1893—97, konsekrowany w r. 1901 przez abpa Wincentego Popiela p.w. Świętego Floriana.

Promna. Początki parafii nieznane, wiemy tylko, że dawniej kościół był w Biejkowie, a potem przeniesiony został do Promny. Wizyta w r. 1617 zastaje tu kościół drewniany p.w. Świętej Marii Magdaleny, fundacji Baykowskich czy też Bieykowskich. Podczas wizytacji w r. 1804 kościół, pochodzący z r. 1669, był w takiej ruinie, że ówczesny rząd pruski sprzedał go Żydom na rozbiórkę, a nabożeństwa odbywały się w kaplicy. Obecny murowany powstał w latach 1866—70, konsekrowany w r. 1901 przez abpa Wincentego Popiela p.w. Świętej Marii Magdaleny.

Przybyszew. W r. 1396 spotykamy w aktach wzmiankę o plebanie przybyszewskim. Przed r. 1581 widzimy tu kościół Świętych Piotra i Pawła; następny buduje Walerian Zatorski, opat sulejowski, w r. 1751. Pożary niszczą kościół w latach 1812 i 1892. Obecny murowany stanął w latach 1892—95, konsekrowany p.w. Świętych Piotra i Pawła. *Słownik Geograficzny Ziemi Polskich* obsta je przy zdaniu, że pierwotny kościół w Przybyszewie wznosił niejaki Piotr, benedyktyn, towarzysz podróży św. Wojciecha, że taka jest miejscowa tradycja, choć żadne inne dowody tego nie potwierdzają.

Wrociszew wieś spotykamy w aktach publicznych już w r. 1297. Według Łukaszewicza pierwotny kościół powstał przynajmniej w XIV w. Archiwum parafialne posiada dokument z r. 1460, że ówczesny kościół był p.w. Świętej Małgorzaty PM.

Pożary w latach 1760, 1776, 1786 niszczą kościoł. Obecny murowany, pod tym samym tytułem, powstał w latach 1887—94, konsekrowany 11 maja 1906 r. przez biskupa sufragana Kazimierza Ruszkiewicza.

DEKANAT GÓRNO-KALWARYJSKI

Wchodził ongiś w skład archidiakonatu warszawskiego.

C h y n ó w posiada erectionem dotationis Bolesława, księcia mazowieckiego, z r. 1434. Kościół drewniany zdaje się, że do dziś dnia istniejący, w wyżej wspomnianym roku wzniósł Piotr Piliłowicz, wojewoda tegoż księcia Bolesława, właściciel dóbr Skala. Kościół jest p.w. Świętej Trójcy i był w r. 1871 gruntownie odremontowany.

C z e r s k jako wieś istnieje już na początku XI w. i pod koniec tego wieku lub na początku XII ma już przynajmniej kaplicę, jeżeli nie kościół nawet, chociaż mógł nie być jeszcze parafialnym i prędzej sam Czersk należał do parafii w Górze jako filia, a jednocześnie był siedzibą archidiakona już na pewno w końcu XII w. Pierwszy wyraźny dokument erekcji spotykamy w r. 1244, tj. mniej więcej w czasie przybycia tu kanoników regularnych latekańskich, skąd potem w r. 1280 przybyli do Błonia. Parafia czerska mogła powstać w końcu XIII lub na początku XIV w. W jakim porządku następowały po sobie kościoły, trudno powiedzieć, wiadomo tylko, że ich tu było kilka jednocześnie. W r. 1253 powstaje kościół Świętych Piotra i Pawła, fundacji książęcej. Wizyta z r. 1617 wspomina kościół drewniany p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, a pod r. 1728 podaje kościół prawdopodobnie ten sam, ale p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Świętego Mikołaja; potem wspomniany jest kościół fundacji księcia Konrada i że był w r. 1689 konsekrowany; Kościół Matki Boskiej pałą Szwedzi, potem odbudowuje się już murowany i w r. 1683 zostaje poświęcony; kościół Świętego Jakuba pała również Szwedzi, a odbudowany z cegły przez Daniela Szlachowicza, za panowania Jana III, ulega ruinie w w. XVIII; kościół Świętego Ducha, fundacji ks. Macieja z Tarnowa, ginie również od pożaru za najazdu szwedzkiego. Obecny kościół murowany p.w. Przemienienia Pańskiego stanął w r. 1805—06 kosztem ówczesnego rządu pruskiego za zabraną wioskę Linin, należącą do kościoła; powiększony za rządów parafią ks. Rauby.

G ó r a K a l w a r i a, dawniej **G ó r a**, jest jedną z najstarszych parafii w tej części Mazowsza. Trudno ustalić, kiedy tu powstał pierwszy kościół, ale prawdopodobnie w końcu XI lub na począt-

ku XII w. Biskup poznański Bogufał zatwierdza w r. 1252 nadania, poczynione kościołowi. Wizyta z r. 1617 mówi o kościele Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Następnie widzimy tu kościół murowany p.w. Podwyższenia Świętego Krzyża i Świętego Stanisława, zbudowany z cegły przez Szczepana Wierzbowskiego, biskupa poznańskiego, w latach 1668—78, konsekrowany w r. 1679 (1669) przez Stanisława Witwickiego, biskupa poznańskiego. Do tego kościoła przeniesiono parafię z poprzedniego kościoła, chylącego się ku upadkowi, i ten nowy kościół był parafialnym do r. 1870, tj. do przeniesienia znów parafii do kościoła pobernardyńskiego p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, ufundowanego w latach 1758—60 przez Franciszka Bielińskiego, marszałka wielkiego koronnego. Nadto jest tu jeszcze kościół murowany Opatrzności Bożej, przez wiele lat zwany „Coenae Domini” (titulus insuetus), pomariański, wzniesiony przez wspomnianego bpa Wierzbowskiego w latach 1677—79, oraz kaplica murowana nad Wisłą p.w. Świętego Antoniego Padewskiego, wzniesiona w r. 1781 przez ks. Franciszka Zambrzyckiego.

J a z g a r z e w. Początki parafii nieznane, tyle tylko wiemy, że w r. 1422 spotykamy już plebana jazgarzewskiego, podpisanego na pewnym akcie publicznym. Wtedy był kościół, jak widać z innych dokumentów, drewniany, p.w. Świętego Wawrzyńca. W r. 1544 następuje „iteratio erectionis”. Pod r. 1763 mamy wzmiankę, że ówczesny kościół drewniany tegoż roku był przebudowany przez niejakiego Stanisława Rybkę i siostry miłosierdzia św. Wincentego à Paulo; konsekrowany w r. 1765 przez Jerzego Hylzena, biskupa smoleńskiego; podczas wojny światowej uległ pożarowi. Odbudowany z cegły, konsekrowany został w r. 1929 przez bpa Stanisława Galla, ordynariusza wojsk polskich, sufragana warszawskiego, p.w. Świętego Wawrzyńca.

K o n a r y. Początkowo, jak widzimy z erekcji z r. 1381, kościół był w Ostrówku. Bp Szczepan Wierzbowski wznosi w r. 1678 nowy kościół. Obecny drewniany p.w. Świętej Trójcy wzniesiony został w r. 1769 przez kapitułę gnieźnieńską, ale już w Konarach.

O s t r o ł ę k a. Stanisław Ciołek, biskup poznański, i brat jego Wigand, kasztelan czerski, ufundowali w r. 1429 kościół murowany p.w. Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny i Świętego Erasma (Katalog błędnie podaje „i Świętego Jana Chrzciciela”) i tenże biskup konsekrował go w r. 1430. Parafia erygowana w r. 1429. **S o b i k ó w.** Według dokumentów z r. 1437 kościół sobikowski istnieje już w w. XIV i jest p.w. Świętego Krzyża i Świętego Stanisława. Obecny drewniany powstał w r. 1670 i w trzy lata

potem został konsekrowany przez Szczepana Wierzbowskiego, biskupa poznańskiego; w r. 1874 został gruntownie przebudowany pod wyżej podanym tytułem.

Warka jako miejscowość znana jest już w XI w. Bolesław i Trojden, książęta mazowieccy, sprowadzają tu w r. 1262 dominikanów, a następnie w r. 1279 uposażają dla nich kościół i klasztor. Kościoła tego dzisiaj, naturalnie, nie ma i śladu. Niektórzy twierdzą, że w Warce już w XI w. był kościół, ale dowodów żadnych na to nie dają. W w. XIV powstaje tu nowy kościół nieznannej erekcji; inkorporowany w r. 1406 do kustodii warszawskiej; w r. 1501 ulega pożarowi, po czym, po odbudowaniu, staje się w r. 1615 pastwą płomieni. Obecny murowany, p.w. Świętego Mikołaja, wzniesiony został w latach 1623—35 i tegoż 1635 r. konsekrowany. Łukaszewicz twierdzi, że bp Mikołaj Łubieński oglądał ten kościół w r. 1630 jako już ukończony. Myli się Katalog, podając biskupa poznańskiego, Tolibowskiego, jako konsekratora w r. 1635, gdyż biskup ten od r. 1644 do 1655 był sufraganem płockim, po czym od 1655 do 1663 dopiero był biskupem poznańskim.

Tamże kościół pofranciszkański p.w. Matki Bożej Szkaplerznej powstał z fundacji Katarzyny z Boglewic Trzebińskiej w latach 1628—34, konsekrowany.

DEKANAT GRÓJECKI

Ongiś cały należał do archidiaconatu warszawskiego.

Baranów. Początkowo była tu kaplica, po czym w latach 1908—17 powstał dzisiejszy kościół murowany p.w. Świętego Józefa. Parafia istnieje od r. 1911.

Błonie jako miejscowość znane jest z dokumentów urzędowych w w. XI, w wykazach dóbr książęcych. Kiedy powstał pierwotny kościół, trudno dociec, podobno w w. XII, jak tego chce tradycja. Z akt poznańskich dowiadujemy się, że w r. 1257 bp Bogufał pozwala poświęcić dwa ołtarze w kościele błońskim, stąd wniosek, że w tym czasie na pewno był kościół. W r. 1280 Konrad II, książę mazowiecki, wznosi kościół murowany p.w. Świętej Trójcy i osadza tu kanoników regularnych laterańskich, sprowadzonych z Czerska. W zakrystii kościoła jest portret fundatora z następującym napisem: „Conradus II Dux Masoviae fundator conventus et ecclesiae Blonensis, Anno Domini 1288 sepultus in ecclesia Czervenensi”. Kościół ten w r. 1642 uległ pożarowi, lecz wnet odbudowany, konsekrowany został przez Jana z Zalesia Baykow-

skiego, sufragana poznańskiego, chyba przed końcem 1650 r., gdyż tego roku bp Baykowski umarł.

Brwinów. Wizyta z r. 1616 podaje: „Ecclesia lignea tota vetustate lacerata”, co daje do myślenia, że kościół już wtedy z dawna tu istniał. O ile można wywnioskować z akt, był już niezawodnie w XIV w. Drewniany kościół p.w. Świętego Floriana zbudował w r. 1760 ks. Tarkowski z własnych funduszków, konsekrował zaś w r. 1762 Józef Andrzej Załuski, biskup kijowski. Obecny murowany wzniesiony został w latach... staraniem ks. Franciszka Kawieckiego, proboszcza miejscowego.

Grodzisk. Kościół drewniany fundował w r. 1355 Tomasz Grodzicki, zapewne właściciel Grodziska. Po pożarze tego kościoła w r. 1460 nowy, również drewniany, wznosi ówczesny właściciel Grodziska, również imieniem Tomasz. Trzeci kościół powstaje w r. 1521 jako fundacja Krzysztofa Okonia i jest p.w. Świętego Tomasza i Świętej Teresy. Następny kościół już murowany, zawdzięcza swój byt Wojciechowi Mokronoskiemu w r. 1688 i stanowi dzisiejsze prezbiterium, do którego dobudowuje nawę ks. Franciszek Rogowski w latach 1699—1714, a 25 września 1804 r. konsekruje go Onufry Szembek, biskup płocki, p.w. Świętej Anny. Boczne nawy dobudowane zostały w latach 1884—89.

Izdębno. Trudno dociec, kiedy powstał kościół i erygowano parafię. Wiemy tylko, że w r. 1621 wznosił kościół Adam Izbiński, starosta nowogrodzki, po czym wkrótce kościół ten został afilowany do Grodziska. Obecny drewniany p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny wzniesiony został w r. 1776 przez Michała Szymanowskiego i w r. 1779 powtórnie podniesiony do godności parafialnego.

Jaktorów. Wiadomo, bo to czasy nasze, że przy kaplicy została założona parafia, że obecnie jest wykończony nowy kościół murowany p.w. Świętego Stanisława i Świętej Teresy, ale kiedy co powstało, kiedy została erygowana od niewielu lat parafia — Katalog tego wcale nie podaje, wiemy tylko, że terytorium tej parafii wyłączone zostało z par. Grodzisk.

Kaski. Kościół posiada erekcję z r. 1406 oraz renovationem erectionis z r. 1546, poza tym nic o przeszłości tej parafii nie wiemy, tylko tyle, że następny kościół powstał w r. 1448, po czym po spaleniu go przez Szwedów za Jana Kazimierza powstał obecny drewniany p.w. Świętych Piotra i Pawła w r. 1668, jako fundacja Kazimierza Sieszyckiego.

Leszno. Początki kościoła i parafii nieznane, tylko wizyta z r. 1616 mówi: „pro antiqua ecclesia lignea, consecrata, nova pariter lignea”. Następnie był tu kościół również drewniany fun-

dacji Łuszczewskich. Obecny murowany p.w. Świętego Jana Chrzciciela powstał w latach 1894—98 staraniem ówczesnego proboszcza, ks. Ignacego Kubińskiego, konsekrowany 6 lipca 1902 r. przez abpa Wincentego Popiela.

Milanówek ma kościół murowany p.w. Świętej Jadwigi, wzniesiony w latach 1907—12, ostatecznie wykończony w r. 1928. Szkoda, że Katalog nie podaje nam daty erekcji parafii, a przecież nastąpiło to tak niedawno. Wyłączona z par. Żuków.

Nadarzyn. Tomasz Nadarzyński wznosił w r. 1453 kościół p.w. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny i Świętego Leonarda, a Andrzej z Bnina, biskup poznański, erygował parafię w r. 1469. Obecny kościół murowany p.w. Świętego Klemensa jest fundacji Tomasza hr. Ostrowskiego z r. 1806.

Ojrzanów (a właściwie Zelechów) posiada kościół murowany p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny, Świętych Jana Chrzciciela, Piotra i Pawła, Andrzeja, Mikołaja i Małgorzaty, wzniesiony w Zelechowie w r. 1473 przez Mikołaja Oyrzanowskiego, po czym Andrzej z Bnina, biskup poznański (1439—79), erygował tu parafię. To, co podaje Katalog, że w r. 1493 została erekcja odnowiona i zatwierdzona przez kapitułę poznańską za biskupa poznańskiego „Wilhelma”, wydaje się podejrzanym, ponieważ ani w tym roku, bo wtedy był biskupem Uriel Górka, ani w innym czasie nie było żadnemu z biskupów poznańskich na imię Wilhelm. Kościół konsekrowany w r. 1673.

Rokitno posiada kościół już w w. XIII, co potwierdza dokument z r. 1333, a nawet były dwa kościoły: Rokitno superior z kościołem Świętego Jakuba i Rokitno inferior z kościołem Świętego Wojciecha. Według tradycji pierwszy kościół miała tu założyć niejaka Kryska (Krystyna) z Drobina w w. XIII. Z biegiem czasu kościoły te podupadły, przeto założono tu w r. 1683 fundamenty pod nowy kościół murowany p.w. Świętego Jakuba i w r. 1714 kościół był oddany do użytku parafii. Ostatecznie wykończony został w r. 1883, kiedy ówczesny proboszcz, ks. Władysław Sędziakowski, ukończył budowę wież. Wojna w 1914 r. kościół zniszczyła, przeto ten sam kapłan zbudował prowizoryczną kaplicę drewnianą i przystąpił do dźwignięcia świątyni z ruin; dokończył prowizorycznie odbudowy następcą, ks. Edward Skupieński, 1931, choć do całkowitego wykończenia jeszcze wiele zostało. Odbudowany kościół jest p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Katalog podaje, że kościół został zbudowany w r. 1683 przez biskupa poznańskiego Mikołaja Święcickiego. Coś tu szwankuje, bo przecież ten biskup rządził diecezją poznańską od r. 1698 do 1707.

Żuków — fundacja książąt mazowieckich z r. 1520 i tegoż roku powstała parafia. Obecny (trzeci z rzędu) kościół drewniany p.w. Przemienienia Pańskiego wzniesiony został przez ks. Mateusza Górzyńskiego, wikariusza kolegiaty warszawskiej, w r. 1677, konsekrowany w r. 1682 przez Hieronima Wierzbowskiego, sufragna poznańskiego.

DEKANAT GRODZISKI

Był niegdyś częścią składową archidiaconatu warszawskiego

Belsk. Kościół murowany p.w. Świętej Trójcy i Świętych Piotra i Pawła ufundowany został przez Bazylego Wolickiego, wojewodę rawskiego, w r. 1774, konsekrowany w r. 1779 przez Andrzeja Okęckiego, biskupa chełmskiego, i tegoż roku utworzona została parafia.

Boglewice. Stanisław Ciołek, biskup poznański, nadaje w r. 1428 dziesięciny temu kościołowi, który był p.w. Podwyższenia Świętego Krzyża. Izabela Kicińska funduje w r. 1763 kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny. Obecny murowany p.w. Przemienienia Pańskiego powstał w latach 1899—1900, konsekrowany w r. 1904 przez bpa Kazimierza Ruszkiewicza.

Drwałew. Z daty na dzwonie MCCCVI można się domyślać, że już był tu kościół w r. 1306. Jest również „quaedam erectio” z r. 1447. Wizyta z r. 1617 wymienia kościół stary p.w. Świętego Bartłomieja, który następnie w r. 1660 uległ pożarowi, lecz zaraz został odbudowany. Obecny murowany p.w. Świętych Piotra i Pawła pochodzi z r. 1774 i jest fundacją Józefa Komierowskiego, starosty tarczyńskiego.

Grójec należy do bardzo starych osiedli i w r. 1241 miał już drewniany kościół. W w. XV wzniesiony został obecny murowany p.w. Świętego Mikołaja jako fundacja książąt mazowieckich. W r. 1801 był w takim stanie, że został zapieczętowany, jako grożący upadkiem, i dopiero w r. 1826 został gruntownie odremontowany. Konsekrowany, lecz kiedy i przez kogo — nie wiadomo.

Jasieniec — fundacja Jasięskich z r. 1208, jak głosi erekcja. Następnie w r. 1362 Jasięscy czynią zapis na ten kościół. Wizyta z r. 1603 podaje tytuł kościoła „S. Spiritus”, wizyta zaś z r. 1617 — „Assumpt. BMV”. Obecny murowany Świętego Ducha powstał w latach 1740—47 jako fundacja Władysława Grzegorzewskiego, kasztelana ciechanowskiego; konsekrowany.

Jeziorka. Wizyta z r. 1591 wymienia kościół jeziorkowski ja-

ko z dawna istniejący. Wizyta z r. 1617 podaje tytuł kościoła: „sub tit. S. Crucis”, a dalej akta wymieniają, że konsekracja kościoła odbyła się w r. 1683. Wincenty Zołtowski, opat benedyktynów płockich, funduje w r. 1771 nowy kościół drewniany, który następnie w r. 1918 uległ pożarowi. Obecny murowany Przemienienia Pańskiego (1918—33) konsekrował w r. 1934 abp Stanisław Gall, sufragan warszawski.

Lewiczyn. Dokumenty z r. 1300 potwierdzają istnienie parafii w XIII w. Nie wiadomo, kto jest fundatorem pierwszego kościoła. Obecny drewniany Świętego Wojciecha i Świętego Mateusza fundował Jan Oborski w r. 1606; konsekrowany 27 kwietnia 1608 r. Jest tu od r. 1604 obraz Matki Boskiej słynącej cudami.

Pieczyska. Michał Frycz, prałat płocki, i brat jego Piotr, pleban miejscowy, fundowali kościół murowany w r. 1452; tegoż roku została erygowana parafia — tak głoszą akta. Zdaje się jednak, że skoro był tu pleban i on był współfundatorem kościoła, to zapewne nie był to już pierwszy tutaj kościół, zatem erekcja odnowiona. Też akta twierdzą, że Pieczyska zostały oddzielone od Prażmowa dla utworzenia w r. 1452 parafii samodzielnej. A zatem najprawdopodobniej był tu z dawna kościół filialny, w r. 1452 odbudowany na nowo, i erygowano przy nim parafię. Obecny murowany Narodzenia Najświętszej Maryi Panny powstał w latach 1905—07.

Prażmów. Kościół istniał już w r. 1406. W r. 1656, po zgrzeniu poprzedniego, założono fundamenty pod nowy murowany. W r. 1804 rozpoczęto budowę obecnego murowanego p.w. Świętego Wita; dokończył budowy w r. 1808 Piotr Czochłański. Relacja z r. 1879 mówi: „Ponieważ Franciszek Ryx, właściciel Prażmowa, wyjednał u Stolicy Apostolskiej odpust na dzień swego patrona, przeto tytułem kościoła i patrona parafii jest św. Franciszek”. Co za niezrozumienie rzeczy! I Katalog potwierdza ten sam błąd, podając, że kościół jest „pod wezwaniem św. Franciszka, dawniej św. Wita M.”. Ten szczegół już kiedyś w Katalogu sprostowałem, a teraz odżył na nowo. Do czego prowadzi takie pomieszanie pojęć? Tytułu kościoła w żadnym wypadku nie wolno zmieniać, chyba w czasie konsekracji, o ile jest „titulus ecclesiae insuetus”, bo normalnie rzecz jest niemożliwa. O ustanowieniu patrona miejscowości, wyborze go kanonicznym odsyłam czytelnika do Konstytucji Urbana VIII z r. 1630.

Rembertów, zwany dawniej Rembiertowem. Rembiertowscy założyli tu kościół w r. 1420. Obecny drewniany Świętego Jana Chrzciciela powstał w r. 1730 jako fundacja Antoniny Siekierzyń-

skiej. Katalog twierdzi, że został zbudowany przed 120 laty, kiedy właściwie liczy już 200 lat z okładem.

Tarczyn. W r. 1353 Kazimierz, książę na Czersku, czyni zapisy na rzecz plebana tarczyńskiego. Z treści tego dokumentu łatwo dojść do wniosku, że już w w. XIII musiał tu istnieć kościół, a przynajmniej kaplica. Gabriel Władysławski, prepozyt warszawski, nauczyciel Władysława IV, dzwiga z upadku kościół tarczyński w r. 1630. Jest on murowany, konsekrowany p.w. Świętego Mikołaja, i przetrwał do naszych czasów.

Worów należy do bardzo starych miejscowości. Tradycja głosi, że kościół worowski jest starszy od grójeckiego, chociaż dowodów konkretnych na to nie mamy. Wiemy, że istniał na pewno w XV w., że był fundacją książąt mazowieckich, że był p.w. Świętego Floriana. W r. 1752 ks. Gadowski, miejscowy proboszcz, buduje nowy, a bp Ostrowski konsekruje go w r. 1770. Obecny murowany, Najświętszego Serca Jezusowego, powstał w latach 1907—11, konsekrowany 21 maja 1918 r. przez abpa Aleksandra Kakowskiego.

DEKANAT JADOWSKI

Należał dawniej do diecezji płockiej, archidiaconatu pułtuskiego.

Dobre. Kościół założony został w r. 1530 jako fundacja Jana Dobrzynieckiego i Mateusza z Brzozowicy i był wtedy p.w. Świętego Stanisława; parafia erygowana w r. 1561. Obecny kościół murowany Świętego Mikołaja wzniosła Kamila Jaźwińska w latach 1873—78, a w r. 1886 konsekruje go abp Wincenty Popiel. Katalog podaje rok konsekracji „1880”, a konsekratora tegoż samego jako arcybiskupa, tymczasem wiemy, że abp Popiel objął archidiecezję w r. 1883.

Jadów. Kościół powstał w r. 1473 jako fundacja Bolesława, księcia mazowieckiego, po czym Kazimierz z książąt mazowieckich, biskup płocki, konsekrował go w r. 1479 p.w. Świętego Jacka; zgorzał. W r. 1768 nowy kościół wznosi ks. Marcin Koźliński, proboszcz miejscowy, a Franciszek Kandyd Ossoliński, biskup kijowski, konsekruje go w r. 1779. Obecny kościół murowany p.w. Znalezienia Świętego Krzyża powstał w latach 1882—86, konsekrowany w r. 1886 przez abpa Wincentego Popiela. Parafia utworzona została z części parafii klembowskiej; stąd w r. 1671 wyłączono Sulejów jako samodzielną parafię.

Kamieńczyk. Ongiś miasto Kamieniec Mazowiecki. Dawne dowody zdają się przemawiać za tym, że był tu kościół już w

r. 1240. Bolesław, książę mazowiecki, odnawia erekcję w r. 1480. Jeden z następnych kościołów zbudowany został w r. 1872, lecz zgorzał w r. 1890. Obecny murowany powstał w latach 1896—1901, konsekrowany w r. 1903 przez abpa Wincentego Popiela, p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny.

Pniewnik. Ks. Marcin Wojciech z Różan, kanonik płocki, dziedzic miejscowy, założył kościół w r. 1447 i erygował tu parafię przez wyłączenie z Liwa, tegoż roku. Następny powstał w r. 1759 z funduszków ks. Grzegorza Smoleńskiego, kanonika płockiego, konsekrowany w r. 1789 przez bpa Zembrzuskiego, sufragana kijowskiego. Nowy murowany powstał w latach 1909—12 staraniem ks. Józefa Jaśkiewicza; wojska rosyjskie zniszczyły go w r. 1915; odbudowany w latach 1917—26, a w r. 1927 konsekrowany przez bpa Stanisława Galla, ordynariusza wojsk polskich, sufragana warszawskiego, p.w. Świętego Jana Chrzciciela.

Postoliska. Początki parafii nieznane, wiemy tylko, że w r. 1531 bp Andrzej Krzycki konsekruje miejscowy kościół. Następny drewniany stanął w r. 1540 kosztem ks. Stanisława Dąbrowskiego, kanonika wileńskiego i pułtuskiego, a bp Jan Buczacki tegoż roku odnowił erekcję; konsekrował 1698 Jan Załuski, biskup płocki. Dzisiejszy murowany wzniesiony został w latach 1909—19, konsekrował go w r. 1919 abp Aleksander Kakowski p.w. Świętego Stanisława BM.

Poświętne, dawniej niewłaściwie parafia zwana Cygów, posiada erekcję z r. 1445. W r. 1527 Grzegorz Ręczajski wznosi kościół drewniany, który w r. 1755 ulega pożarowi. Dzisiejszy drewniany p.w. Świętego Jana Chrzciciela i Świętego Wojciecha wznosi w r. 1762 Dyzma Szymanowski w Poświętnem, a konsekruje go 1783 Remigiusz Franciszek Zambrzycki, sufragan kijowski. Jest tradycja, że parafia powstała przez wyłączenie z par. Kobyłka, choć na to dowodów nie ma.

Sulejów. Samuel Lipski, starosta stanisławski, wznosi w r. 1667 kościół drewniany, przebudowany następnie w r. 1757 przez Aleksandra Ossolińskiego, starostę drohiczyńskiego, a Jan Gębicki, biskup płocki, nadaje erekcję w r. 1671 przez wyłączenie z Jadowa. Konsekracji dopełnił w r. 1803 Remigiusz Franciszek Zambrzycki, sufragan kijowski. Kościół jest p.w. Świętej Trójcy i Świętego Michała Archanioła. Data konsekracji i nazwisko konsekratora w Katalogu kolidują ze sobą, gdyż bp Gębicki rządził diecezją płocką od r. 1655 do 1675, zaś w r. 1771 biskupem płockim był Hieronim Antoni Szeptycki.

DEKANAT KUTNOWSKI

W stosunku do r. 1798 stanowi zlepek z czterech diecezji, mianowicie par. Mnich należała do Płocka, Strzelce do Poznania, Łanięta do Włocławka, reszta zaś parafii do archidiaconatu łęczyckiego archidiecezji gnieźnieńskiej.

Bedlno. Akta gnieźnieńskie w połowie w. XV wspominają o kościele jako z dawna istniejącym. Dzisiejszy drewniany stanął w miejscu dawnego ufundowany przez Faustyna Stokowskiego, stolnika łęczyckiego, w r. 1794, p.w. Świętego Floriana. Pierwotny kościół fundowali zapewne Bedleńscy. Na jednej z ławek kościelnych jest napis: „Me fecit Nicolaus Bruchalski, Castellanus Covaliensis 1565”.

Dąbrowice. Jest podanie, że pierwszy kościół w Dąbrowicach wzniosła Dąbrówka, żona Mieczysława I, lecz żadne dowody tego nie potwierdzają, faktem jest tylko, że należy do bardzo starych. W aktach są o nim wzmianki w w. XV jako o dawnym. Obecny murowany zbudowany został w r. 1834 staraniem miejscowego proboszcza, ks. Michała Kurowskiego, konsekrowany w r. 1840 przez Józefa Goldmana, sufragana włocławskiego, nominata sandomierskiego. Katalog twierdzi, że parafia powstała w r. 1521, lecz jest to tylko „renovatio erectionis”, bo *Liber Beneficiorum*, jak na początku zaznaczyłem, uważa parafię za bardzo dawną. Następnie nie mógł bp Goldman konsekrować kościoła w r. 1814, gdyż biskupem został dopiero w r. 1838. Kościół jest p.w. Świętego Stanisława i Świętego Wojciecha.

Dzierzbice. Parafia na pewno istnieje już na początku XV w., jak można wnioskować z przywileju Władysława Jagiełły z 17 sierpnia 1425 r., zatwierdzającego sprzedaż wójtostwa w Niwkach, na którym występuje jako świadek „Albertus plebanus in Dzierzbice” (Cod. Dipl. Pol. II, 413). Obecny kościół murowany p.w. Świętego Mikołaja i Świętej Małgorzaty powstał w r. 1789 kosztem ks. Pawła Jastrzębskiego, oficjała łowickiego, miejscowego dziedzica.

W Chodowie istniał kościół drewniany p.w. Podwyższenia Świętego Krzyża już przynajmniej w XV w. jako fundacja Chodowskich. Z powodu uszczuplenia funduszy beneficjalnych parafią zarządzali proboszczowie dzierzbiccy, a na koniec w r. 1864 parafia upadła i przyłączono ją do dzierzbickiej, pozostał tylko kościółek na pamiątkę dawnych czasów.

Głogowiec. W r. 1400 Janusz, Paweł, Piotr i Mikołaj Głogowscy, miejscowi dziedzice, wzniesli kościół drewniany, a następnie w r. 1443 Wojciech Jastrzębiec podniósł go do godności

parafialnego przez wyłączenie z par. Kutno. Obecny murowany wystawił ks. Paweł Głogowski, dziekan kapituły plockiej, w r. 1560. Katalog twierdzi, że wymieniony wyżej fundator zbudował kościół w r. 1573, co jest nieścisłe, bo on zmarł w r. 1570, zatem nie mógł budować po śmierci. Kościół ten jest p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny i Świętego Wojciecha. O pierwszej i późniejszej fundacji tego kościoła wizyta generalna z r. 1826 tak mówi: „Ecclesia haec est matrix ab anno 1433, jamvero circa annum 1560 opere latericio a fundamentis extracta, erecta in parochialem ad instantiam Janussi, Petri, Pauli et Nicolai haeredum bonorum Głogowic, ab Alberto Archiepiscopo Gnesnensi, Primate Regni, postero tempore et impensis Rev-ssimi Pauli de Głogowic, decani cathedralis Plocensis, toto, ut supra dictum, muro constet; ex traditione et signis nonnullis hucusque in muro apparentibus constat ecclesiam hanc fuisse consecratam”.

Grochów. Na pewno wiadomo, że kościół grochowski istniał już w pierwszej połowie XV w. Obecny drewniany p.w. Świętego Tomasza Apostoła zbudował Stanisław Różycki w r. 1681.

Imielno. W pierwszej połowie XVI w. Imielińscy wzniesli kościół drewniany, uposażyli i wyjednali erekcję parafii. Dla szczęście uposażenia nie mogąc utrzymać własnego proboszcza, kościół ten był rządzony przez proboszczów grochowskich jeszcze pod koniec tego wieku i z czasem stał się filią par. Grochów. Akta grodzkie kowalskie z r. 1567 wyraźnie kościół imieliński parafialnym nazywają. Dla zbyt dużego oddalenia Imielna, Wilkowyi i Rdutowa, stanowiących parafię imielińską, ówczesny dziedzic Imielna, ks. Aleksander Magnuski, kanonik gnieźnieński, krakowski, kujawski, poznański i łowicki, kantor kruszewicki, zmarły w r. 1689, uzyskał od abpa Stefana Wydźgi w r. 1685 odłączenie Imielna od Grochowa i powtórna erekcję. Że ta erekcja nie była pierwotna, jest na to w archiwum parafialnym odpowiedni dokument (ob. Lib. Ben. II, 475, ustęp końcowy w dopisku). Obecny kościół drewniany powstał w r. 1886, lecz fundatorem jego nie jest Magnuski, jak twierdzi Katalog, gdyż ten kapłan zmarł w r. 1689. Tytuł kościoła w Katalogu jest: Niepokalane Poczęcie Najświętszej Maryi Panny, a według aktu: Niepokalane Poczęcie, Wszyscy Święci i Święci Piotr i Paweł. Powtarzam za Katalogiem termin powstania dzisiejszego kościoła, gdyż z akt do r. 1919 tego nie zauważyłem, więc chyba jest starszy.

KaszeWy. Kaszewscy fundowali i uposażyli kościół parafialny zapewne na początku XV w., jak tego dowodzi dokument z 1425 r., w którym Bogusław, dziedzic Psurza w par. Łąkoszyn, darował plebanii tamże ogród. Na tym dokumencie występuje jako świa-

dek. „Gnevomirus plebanus in Kaszewo” (*Metrica vetus Tremesnensis*, f. 93.). Kościół drewniany w r. 1732 wystawił Jan Wilkanowski, podczaszy rawski, przy pomocy Teodora Potockiego, księżny Teofili Wiśniowieckiej, kasztelanowej krakowskiej, i Łukasza Wolskiego, skarbnika rawskiego. Obecny murowany p.w. Świętego Andrzeja Apostoła powstał w latach 1905—11, konsekrowany w r. 1913 przez bpa Kazimierza Ruskiewicza.

Krośnice. Parafia posiada erekcję abpa Bodzanty z r. 1385. Nie wiadomo, kto pierwszy kościół budował. Następny w w. XV wzniesli Kucieńscy, a gdy ten zgorzał w r. 1681, następny znów drewniany w r. 1692 buduje Jan Bardziński, sufragan kujawski, p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Michała. Obecny murowany stanął w latach 1866—72 jako fundacja Rembielińskich, konsekrowany w r. 1878 przez Wincentego Popiela, biskupa włocławskiego.

Kutno należy do najstarszych osiedli. Niejaki Piotr przybył w r. 997 do Polski i założył Kutno na pamiątkę swej w Czechach posiadłości tejże nazwy. Razem z założeniem Kutna niewątpliwie założył tu i uposażył pierwszy kościół parafialny. Potomkowie Piotra początkowo pisali się hrabiami z Kutna, a potem przybrali nazwisko Kucieńskich (Lib. Ben. II, 478, dopisek). Następny kościół drewniany p.w. Świętego Wawrzyńca zdaje się budują ciż sami Kucieńscy, którzy tu byli jeszcze w XVI w. Obecny murowany Świętego Wawrzyńca stanął w latach 1883—86 staraniem ks. Piotra Zborowskiego, miejscowego proboszcza, konsekrowany w r. 1887 przez bpa Kazimierza Ruskiewicza.

Kutno 2-o, dawniejszy Łąkoszyn. Ze sporu dziedzica miejscowego Stefana z Jakubem, proboszczem trzemeszeńskim, o prawo patronatu nad kościołem w Łąkoszynie z r. 1374 możemy wnioskować o dawnym pochodzeniu parafii. W drugiej połowie XIV w. kościół łąkoszyński wcielony był ze wszystkimi dochodami do probostwa trzemeszeńskiego i taki stan trwał do r. 1818. W r. 1758, po zgorzeniu poprzedniego, nowy kościół stanął staraniem opatów trzemeszeńskich; w r. 1908 zgorzał. Obecny murowany Świętego Stanisława BM stanął w latach 1908—10, konsekrowany w r. 1912 przez bpa Kazimierza Ruskiewicza.

Łanięta. Niektórzy czas powstania kościoła w Łaniętach odnoszą na r. 1094, jakoby gdzieś wyryty w kościele, ale czy tak jest rzeczywiście, trzeba by to udowodnić. W każdym bądź razie kościół łanięcki jest bardzo dawnego pochodzenia. W r. 1469 Jan Lutek z Brzezia, biskup włocławski, odłącza Łanięta od Białotarska i tworzy tu samodzielną parafię. Zdania jednak są podzielone. Jedni twierdzą, że w Łaniętach z dawna była parafia, po czym

dopiero kościół został dla szczupłości uposażenia afiliowany do Białotarska, a dopiero w r. 1469 była parafia wznowiona, inni zaś, że w Łanietach przez długie wieki był kościół filialny i dopiero potem Jan Lutek utworzył tu parafię. Trudno dociec prawdy dla braku dowodów. W r. 1643 Katarzyna Stamirowska, starościna kowalska, wznosi dzisiejszy kościół murowany p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, Świętego Mikołaja i Świętej Barbary. Pieczęć kościelna z r. 1819 nosi napis: „Ecclesia s. Nicolai et s. Barbarae”. Rudolf Skarżyński, dziedzic miejscowy, w r. 1868 kościół powiększa, a biskup włocławski Wincenty Popiel w r. 1880 konsekruje p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny.

Łęki. Akta kurii gnieźnieńskiej z połowy XV w. wspominają o kościele łęckim jako o dawnej fundacji. Obecny kościół drewniany p.w. Świętej Marii Magdaleny zbudował Jan Leźnicki, podczaszy łeczycki, w r. 1775; konsekrowany. Katalog podaje, że kościół zbudowany był w r. 1606 przez bpa Antoniego Szuboradzkiego. Katalogi biskupów w Polsce tego nazwiska nie znają wcale. Jest bp Antoni, ale „Luboradzki”, sufraganiem pułtuskim od r. 1813. Z tego, że kościół łęcki był konsekrowany na początku XIX w., że jest podane nazwisko przekręcone „Szuboradzki” zamiast „Luboradzki”, że imię jest to samo: „Antoni”, że podana jest data 27 lipca, że końcową cyfrą jest szóstka, można „skonstruować” rok 1816 jako zbliżony do prawdy.

Miłonice. Władysław Oporowski, arcybiskup gnieźnieński (1449—53), zbudował kościół drewniany, a jego następca, Jan Sprowski, 27 czerwca 1457 r. erygował parafię, odłączając Miłonice od Krośniewic. Kościół ten przetrwał do XVI w. Obecny murowany w XVI w. powiększony został w r. 1893 i tegoż roku 8 maja konsekrowany przez bpa Kazimierza Ruszkiewicza p.w. Świętego Stanisława BM.

Mnich posiada „erectionem dotationis” z r. 1399, wydaną przez Stefana z Ciechomic Ciechomskiego, z której jednak nie można dociec, kiedy tu powstał pierwszy kościół. Stanisław Kucieński buduje w r. 1536 nowy kościół. Obecny murowany z r. 1860—62 p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny powstał przeważnie z funduszów Władysława Grotowskiego.

Nowe. Andrzej Kucieński uposażył kościół nowy w XIV w. Obecny drewniany p.w. Świętego Floriana jest z r. 1775, a fundatorami jego są parafianie miejscowi i ks. Klemens Wietuski.

Oporów. Parafia wspomniana jest już w r. 1399. Władysław Oporowski, arcybiskup gnieźnieński, wznosi w latach 1450—53 obecny kościół murowany p.w. Świętego Marcina, a Jan Sołłohub

w r. 1743 go przebudowuje. Abp Oporowski sprowadził tu w r. 1453 paulinów, którzy zarządzali parafią aż do r. 1864. Tutaj pochowany jest fundator kościoła.

O r ł ó w. Kościół murowany, wykończony w r. 1430, jest fundacją Sławoborza Dobrskiego; parafia erygowana 25 kwietnia 1452 r. Według *Liber Beneficiorum* Jana Łaskiego: „tit. eccl. Ss. Corpus Jesu”, gdy tymczasem Katalog twierdzi, że św. Jadwiga. Unde mutatio haec?

P l e c k a D ą b r o w a. Parafia erygowana 7 lipca 1440 r. przez wyłączenie z Bąkowa. Ubogo musiał Jan Słoński uposażyć kościół, skoro w r. 1447 Wincenty Kot z Dębna, arcybiskup gnieźnieński, nadaje mu dziesięciny. W r. 1778 Józef Głębocki, kasztelan kruszwicki, przebudowuje kościół; następnie gruntowny remont został przeprowadzony w latach 1849 i 1870. Jest on p.w. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny i Świętej Barbary.

R u d u ł t o w o. Kościół p.w. Świętej Trójcy i Świętego Jana Chrzciciela, fundacja arcybiskupów gnieźnieńskich, konsekrowany w r. 1434 przez abpa Wincentego Kota z Dębna. W aktach spotykamy w w. XIV wzmianki o tym kościele. Tomasz Byszewski, dziedzic miejscowy, wznosi w r. 1800 obecny kościół murowany p.w. Świętego Jana Chrzciciela; konsekrowany w r. 1827; restaurowany w latach 1871—72. W połowie w. XV kościół wraz z uposażeniem wcielony został do klasztoru kanoników regularnych laterańskich w Kłodawie i pod ich zarządem był aż do kasaty klasztorów w b. Kongresówce przez zaborczy rząd rosyjski.

Ś l e s z y n. Dawniej kościół był w wiosce Sołek, potem połączonej ze Śleszynem, i to już w w. XV. Pierwotny kościół drewniany był fundacji Śleszyńskich. Potem Mikołaj Śleszyński, zmarły w r. 1535, wznosi kościół murowany już we właściwym Śleszynie. Kościół ten dotrwał do r. 1835, po czym Tomasz Pruszek wznosił obecny murowany p.w. Świętego Aleksandra PM. W Katalogu oczywiście jest błąd co do daty powstania tego kościoła.

S t r z e l c e. Kościół jest fundacji książąt mazowieckich z r. 1383. Biskup poznański Dobrogost wyjednywa w r. 1389 dla tego kościoła odpusty oraz nadaje dziesięciny. Za czasu wizyty Goślickiego był murowany p.w. Świętej Trójcy. Obecny murowany pod tym samym wezwaniem powstał w latach 1911—17 i 3 czerwca 1917 został konsekrowany przez abpa Aleksandra Kakowskiego.

Ż y c h l i n. Kościół drewniany p.w. Świętych Piotra i Pawła uposażony został w r. 1418. Następny kościół murowany pod tym samym tytułem powstał w r. 1684, raz powiększony w r. 1782, powtórnie w 1848, tym razem staraniem ks. Walentego Konradzkiego.

DEKANAT ŁOWICKI

Niegdyś wchodził w skład archidiecezji gnieźnieńskiej. W szczególności parafie: Łowicz, Złaków, Kocierzew, Kompina, Bednary, Bełchów, Bolimów, Nieborów, Pszczonów, Domaniewice i Chruślin należały do archidiakonatu łowickiego, pozostałe do łęczyckiego.

Bąków. Kościół parafialny w Bąkowie był już wtedy, kiedy w r. 1345 abp Jarosław Skotnicki Bąków ze Słomowem w jedną wieś Bąków złączył. W 1433 probostwo bąkowskie stanowi uposażenie kapituły łowickiej. Ks. Stanisław Krajewski, kustosz łowicki, wznosi w r. 1679 kościół murowany. Obecny murowany stanął w latach 1912—24, konsekrowany 12 lipca 1931 r. przez abpa Stanisława Galla, sufragana warszawskiego. Stąd w r. 1440 wyłączono Plecką Dąbrowę.

Bednary. Kościół bednarski sięga XIII albo przynajmniej XIV w., jak należy sądzić z dokumentu Jarosława Skotnickiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego, z r. 1357, kiedy to założył wójtostwo i sprzedał je niejakiemu Staszкови „judici pauperum” w Łowiczu z obowiązkiem oddawania plebanowi miejscowemu mesznego po 2 grosze z włóki (Acta Cap. Gnes.) Kościół pierwotny jest fundacją arcybiskupów gnieźnieńskich. Następnie w r. 1713 proboszczowie miejscowi budują nowy kościół (czerwiński i trawiński) murowany. Obecny murowany jest przeróbką poprzedniego w r. 1918 i konsekrowany w r. 1926 przez bpa Stanisława Galla, sufragana warszawskiego, p.w. Świętego Macieja Apostoła i Świętej Małgorzaty.

Bełchów. Czas powstania kościoła niewiadomy, wiemy tylko, że w r. 1548 konsekrował go Sebastian Żydowski, sufragan gnieźnieński. Potem nowy kościół w r. 1649 funduje abp Maciej Łubieński i tegoż roku eryguje parafię przez wyłączenie ze Skierniewic. Kościół ten był p.w. Świętego Macieja Apostoła i Świętego Augustyna. Gdy uległ w r. 1826 zniszczeniu, nabożeństwa parafialne przeniesiono do kaplicy w Dzierzgowie. W r. 1832 powstaje nowy kościół w Bełchowie, lecz wkrótce ulega zniszczeniu. Obecny murowany p.w. Świętego Macieja wzniesiony został w r. 1866—67, konsekrowany 7 czerwca 1887 r. przez abpa Wincentego Popiela. Kościół powiększony w latach 1900—03 staraniem ks. Michałowskiego, miejscowego proboszcza.

Bielawy. Kościół założony przez możną rodzinę Bielawskich przynajmniej na początku XIV w., jak to wnioskować można z akt kurii gnieźnieńskiej. Parafia erygowana w r. 1402 przez wyłączenie z Waliszewa. Mikołaj Kurowski, arcybiskup gnieź-

nieński, przy pomocy Bielawskich wznosi tu w r. 1403 kościół murowany p.w. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny na prośbę Wojciecha Bielawskiego, kanonika gnieźnieńskiego; abp Wojciech Jastrzębiec (1423—36) eryguje przy kościele kolegium misjonarzy.

Bolimów. Jest to miejscowość sięgająca czasów przedhistorycznych. Ziemowit Stary, książę mazowiecki, otacza Bolimów opieką, podnosi w r. 1370 do godności miasta i wznosi kościół parafialny p.w. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny. Anna, wnuczka tego księcia, czyni w r. 1427 hojny zapis na rzecz kościoła. Andrzej Rudzki, kanonik łowicki, zakłada w r. 1541 szpital i kościół Świętego Ducha, który potem pada pastwą płomieni za najazdu szwedzkiego. Obecny kościół parafialny murowany p.w. Świętej Trójcy stanął w latach 1660—67 na miejscu starożytnego jako fundacja Stanisława Nieborowskiego, w r. 1675 konsekrował go abp gnieźnieński Andrzej Olszowski.

Tamże kościół murowany Świętej Anny powstał w latach 1636—43 jako fundacja niejakiego Oczki. Akta kurialne warszawskie fundatorem tego kościoła czynią ks. Markiewicza.

Chruślin. Fundacja arcybiskupów gnieźnieńskich przynajmniej z XIV w., skoro Jarosław Skotnicki, arcybiskup gnieźnieński, nadaje w r. 1366 wójtostwo w Lisiewiczach niejakiemu Michałowi, zobowiązując go do oddawania mesznego plebanowi chruślińskiemu. Obecny kościół murowany, jak wskazuje sposób budowy, powstał co najmniej w pierwszej połowie XV w. Mikołaj Dzierzbicki, arcybiskup gnieźnieński, gruntownie go restauruje w r. 1556 i na dowód tego każe wmurować tablicę z napisem: „Nicolaus Comes de Dzierzgów Arch. — Epp. Gnesnen. Legatus Natus A.D. 1556”. Na futrynie okna zakrystii widnieje r. 1538. Gruntownie odrestaurowany w r. 1868 przez Marcina Flisa, gospodarza wsi Bocheń. Kościół ten jest p.w. Świętego Michała Archanioła.

Domaniewice zawdzięczają kościół parafialny abpowi Jarosławowi Skotnickiemu w XIV w. Wspomniany jest w aktach w r. 1359 (Kod. Wielkopolski, t. III; Lib. Ben. II, 343, dopisek). Po zniszczeniu kościoła przez pożar nowy został wzniesiony w r. 1525, konsekrowany w r. 1541. Gdy i ten zgorzał w r. 1715, tegoż roku odbudowany został przez ks. Karśnickiego. Obecny murowany p.w. Świętego Bartłomieja Apostoła powstał w latach 1910—19, konsekrowany 5 maja 1921 r. przez bpa Stanisława Galla, sufragana warszawskiego.

Tamże kaplica murowana Nawiedzenia (czy też Narodzenia) Najświętszej Maryi Panny zbudowana została w r. 1633 przez

Wojciecha i Jana braci Celestów, obywateli krakowskich, rodem ze wsi Czartolin, konsekrowana tegoż roku przez abpa Jana Wężyka: restaurowana 1794 r.

Parafia na początku XV w. była tak obszerna, że w r. 1427 zbudowano osobny kościół w Głownie, który następnie w r. 1649 podniesiono do godności parafialnego.

Kiernozia. Parafia wspomniana jest w aktach w XIV w., lecz według tradycji sięga dalej. Obecny kościół murowany p.w. Świętej Małgorzaty jest fundacji Anny Jagiellonki. Data konsekracji oraz nazwisko konsekrateura są nieznane.

Kocierzew jako parafia spotykany jest w aktach w r. 1345. W w. XVII kościół z uposażeniem wcielony został do funduszów kolegium wikariuszy kolegiaty łowickiej i oni zbudowali tu kościół drewniany na miejsce dawnego. Obecny murowany p.w. Świętego Wawrzyńca zbudowany został staraniem ks. Anzelma Grzesiewicza, miejscowego proboszcza, w latach 1871—73, konsekrowany 13 października 1878 r. przez bpa Aleksandra Gintowta, administratora diecezji płockiej.

Kompina. Abp Wincenty Kot z Dębna ufundował w r. 1445 kościół p.w. Najświętszej Maryi Panny, Świętego Wojciecha i Świętej Barbary i tegoż roku erygował parafię, odrywając od parafii kolegiackiej wioski: Kompinę, Płaskocin, Zabostów, Gągolin i Patoki. Obecny kościół murowany p.w. Świętego Wojciecha i Świętej Barbary powstał w latach 1987—1900, konsekrowany w r. 1901 przez abpa Wincentego Popiela.

Luszyń — kościół murowany p.w. Świętego Stanisława BM, zbudowany 1595 r. przez Jana i Katarzynę małż. Modzelewskich, podczasostwa ziemi łączyckiej. Czy konsekrowany, nie wiadomo. Już przedtem istniał, jak widać z nadań biskupów gnieźnieńskich, choć parafia należała do diecezji poznańskiej.

Łowicz, ongiś zwany Łowisko, stanowił posiadłość książąt mazowieckich, potem darowany arcybiskupom gnieźnieńskim, posiadał w r. 1100 drewniany kościół, w którym Jakub ze Żnina, arcybiskup gnieźnieński, w r. 1136 konsekruje biskupa płockiego Wernera. Podczas napadu Litwinów r. 1263 miasto zostało doszczętnie spalone, a z nim i kościół ówczesny. Odbudował się Łowicz, a z nim i kościół drewniany p.w. Matki Boskiej, do którego prymas Uchański przybudował w r. 1580 kaplicę murowaną, a jego następcą Firlej sprowadził z Rzymu relikwie św. Wiktorii. Drugą kaplicę murowaną dobudowuje abp Jan Tarnowski, trzecią Jan Wężyk, czwartą Jan Lipski. Do tych kaplic abp Maciej Łubieński, rozebrawszy kościół drewniany, wznosi obecną główną nawę murowaną. Rozpoczął on roboty w r. 1652, dokoń-

czył je zaś w r. 1654 Andrzej Leszczyński, a 14 października 1668 r. prymas Mikołaj Prażmowski wykończony kościół konsekrował p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Świętego Mikołaja. Potem jeszcze przybyły kaplice: Najświętszego Sakramentu i Pana Jezusa Ukrzyżowanego, jako fundacja prymasa Adama Komorowskiego. Kościół od r. 1433 jest kolegiatą, co Juliusz II papież 21 grudnia 1505 r. zatwierdza. Kolegiatę nawiedzają kilkakrotnie pożary, jak w r. 1524, 1628 i 1652, po których ją odbudowywano. Archidiakoniat łowicki powstał w r. 1512, kanonicznie jednak erygowany był w r. 1522, wyodrębniony z łęczyckiego. Sufragania łowicka powstała w r. 1781 dzięki staraniom abpa Antoniego Ostrowskiego.

Kościół parafialny p.w. Świętego Ducha, Świętego Mateusza i Świętej Katarzyny wznosił abp Mikołaj Kurowski w r. 1404 i tegoż roku erygował parafię, a następnego roku konsekrował świątynię Jan, sufragan gnieźnieński. Kilkakrotnie kościół niszczą pożary, jak w r. 1559, za Augusta II, podczas najazdu Szwedów, oraz w r. 1753. Fasada wzniesiona została w r. 1788.

Kościół Świętego Leonarda i Świętej Małgorzaty, pierwotnie nie wiadomo przez kogo wzniesiony, należy do bardzo starych w Łowiczu. Odbudowany w r. 1626 przez Andrzeja Cebrowskiego, aptekarza. Dzisiejszy stanął nakładem ks. Pawła Kozickiego, kanonika gnieźnieńskiego, dziekana łowickiego, zmarłego w r. 1778. Po zrujnowaniu przez wojnę światową odrestaurowany.

Kościół Świętej Trójcy, Świętego Jana Chrzciciela i Świętego Teodora pierwszy drewniany zbudował abp Wojciech Jastrzębiec w XV w.; następny w XVI w. buduje abp Stanisław Karnkowski, a konsekruje Jan Gniazdowski, sufragan gnieźnieński, w r. 1596. Obecny murowany pod tym samym tytułem buduje abp Teodor Potocki w r. 1732, konsekrowany w r. 1737 przez Józefa Trzcienieckiego, sufragana gnieźnieńskiego. Przy tym kościele w r. 1782 abp Antoni Ostrowski funduje dom księży emerytów, wykończony w r. 1790, zamknięty przez rząd rosyjski w r. 1864.

Kościół Matki Bożej Łaskawej i Świętego Wojciecha zbudowany został przez Jana Szymanowskiego, kasztelana gostyńskiego, dla księży pijarów, którzy tu przybyli w r. 1668; w r. 1680 powstał obecny murowany zbudowany przez pierwszego rektora kolegium, ks. Wojciecha Siewierkiewicza, i włościanina z Bobrownik, Wojciecha Zimmego.

Kościół Świętego Karola Boromeusza powstał w r. 1689 z fundacji Michała Stefana Radziejowskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego, kardynała.

Kościół Najświętszej Maryi Panny i Świętej Elżbiety jest fun-

fundacją Marcina Sadowskiego, kasztelana gostyńskiego, z r. 1650, dla bernardynek.

Kościółek „Emaus” p.w. Świętych Piotra i Pawła z r. 1665 jest fundacją Józefa Nieszyłowskiego, radcy miejskiego; uległ ruinie, po czym w r. 1848 odbudowany został z cegły.

Kościółek w Boczkach p.w. Świętego Michała i Świętego Rocha jest fundacją prymasa Władysława Łubieńskiego z r. 1761.

Łysz k o w i c e. Maciej Łubieński, arcybiskup gnieźnieński, zbudował w połowie XVII w. kaplicę przy pałacu. Potem w latach 1908—17 powstała kaplica murowana, a obecny kościół murowany p.w. Świętego Kazimierza wykończony został w r. 1931. Parafia erygowana w roku, którego Katalog zapomniał podać.

Mą k o l i c e. Pierwszy kościół drewniany rozpoczął budować abp Wojciech Jastrzębiec, a wykończył jego następca Wincenty Kot z Dębna i erygował parafię w r. 1444, dla zbytnej odległości od Piątku. W r. 1614 kościół został przebudowany; jest on p.w. Świętego Wojciecha, Świętego Stanisława i Świętego Klemensa.

Nie b o r ó w. Kościół powstał w r. 1314. Następny w r. 1419 uposażyli Nieborowscy, a restaurował w XVII w. prymas Radziejowski. Kościół ten był wtedy p.w. Świętego Marcina i Świętej Doroty. Obecny murowany powstał w latach 1871—83, konsekrowany 5 czerwca 1887 r. przez abpa Wincentego Popiela p.w. Matki Bożej Bolesnej.

O s z k o w i c e. Parafia istnieje już w XIV w., bowiem w r. 1389 Bronisz, archidiacon gnieźnieński, poleca proboszczowi waliszewskiemu wprowadzić w urząd nowo mianowanego proboszcza oszkowickiego. Obecny drewniany p.w. Świętego Marcina z r. 1629, konsekrowany w r. 1678, jest fundacji Samuela Sokołowskiego.

P s z c z o n ó w. Jak wskazuje wzmianka w aktach gnieźnieńskich z r. 1366, kościół w Pszczonowie musiał istnieć już na początku XIV w. jako fundacja arcybiskupów gnieźnieńskich. Następny kościół murowany p.w. Wszystkich Świętych i Świętej Doroty wznosi w XV w. abp Jakub z Sienna. Kościół ten w latach 1844—47 został gruntownie odrestaurowany kosztem administracji księstwa łowickiego, konsekrowany.

S o b o t a. Soboccy wzniesli i uposażyli kościół w XIV w. Obecny murowany p.w. Świętych Piotra i Pawła z r. 1518 jest fundacją Tomasza Sobockiego, kasztelana łączyckiego.

W a l i s z e w. Parafia istnieje już w w. XIV, albowiem w r. 1389 Bronisz, archidiacon gnieźnieński, poleca proboszczowi waliszewskiemu wprowadzić Mikołaja z Dąbrówki na urząd proboszcza w Oszkowicach. Stąd w r. 1402 odłączono Bielawy. Obecny kościół drewniany p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny

i Świętego Witalisa z r. 1763 jest fundacją Adama i Apolonii Lasockich, kasztelanostwa sochaczewskich.

Z d u n y. Abp Jarosław Skotnicki w r. 1369 przysądza dziesięciny kościołowi z założonego w tym roku wójtostwa w Strugienicach. Stąd wniosek, że parafia już przed tym rokiem istniała. W r. 1779 stanął kościół murowany nakładem abpa Antoniego Ostrowskiego, konsekrowany w r. 1818 przez Daniela Ostrowskiego, sufragana łowickiego. Obecny murowany powstał w latach 1896—1905, konsekrowany 22 maja 1922 r. przez kard. Aleksandra Kakowskiego. W r. 1600 kościół wraz z dochodami wcielony został do klasztoru dominikanów w Łowiczu aż do kasaty tego klasztoru w r. 1826.

Z ł a k ó w. Abp Jarosław Skotnicki czyni w r. 1334 nadania temu kościołowi jako parafialnemu, a zatem parafia na pewno istnieje przynajmniej na początku XIV w. Następny kościół murowany powstał najprawdopodobniej z fundacji abpa Macieja Łubieńskiego w XVII w. Obecny murowany jest właściwie przebudową, i to bardzo gruntowną, dawnego, dokonaną w latach 1893—1900; konsekrowany 24 sierpnia 1902 r. przez abpa Wincentego Popiela. Katalog podaje, że erekcja nastąpiła w r. 1521, co jest niezgodne z prawdą z przyczyn wyżej już powtarzanych oraz nadania z r. 1334.

DEKANAT MIŃSKI

Powstał z dawnego archidiaconatu warszawskiego z wyjątkiem par. Stanisławów i Pustelnik, które należały do archidiaconatu pułtuskiego, diecezji płockiej.

C e g ł ó w. Kościół murowany p.w. Świętego Jana Chrzciciela i Świętego Andrzeja Apostoła powstał w latach 1441—56 najprawdopodobniej z fundacji Andrzeja z Bnina, biskupa poznańskiego, uposażony w r. 1450 przez Annę, księżną mazowiecką, jak tego chce podanie; konsekrowany w r. 1629 przez Macieja Łubieńskiego, biskupa poznańskiego, po odnowieniu kościoła w r. 1603 przez kapitułę warszawską, w której ręku był patronat tego kościoła. Jest erekcja Jana Latalskiego, biskupa poznańskiego, z r. 1534. W Katalogu jest mała niedokładność, mianowicie powiedziano, że bp Andrzej z Bnina wzniósł kościół w „końcu XIV” lub na początku XV w., więc dla orientacji prostuję, że Andrzej z Bnina był biskupem poznańskim od r. 1439 do 1479.

D ę b e W i e l k i e. Parafia powstała w r. 1913 przez wykrojenie terytorium z par. Mińsk, Glinianka i Długa Kościelna. Kościół murowany Świętych Piotra i Pawła powstał w latach 1905—

13, konsekrowany w r. 1926 przez bpa Stanisława Galla, sufragana warszawskiego.

Glinianka. Wawrzyniec Dobrzyniecki zbudował kościół drewniany p.w. Najświętszej Maryi Panny, Świętych Franciszka, Jana i Wawrzyńca, a następnie w r. 1556 konsekrował go Andrzej Czarnkowski, biskup poznański, i tegoż roku podniósł do godności parafialnego, przez wyodrębnienie z par. Kołbiel. Obecny drewniany powstał w r. 1763 i jest p.w. Świętego Wawrzyńca. Tego ostatniego szczegółu Katalog nie zauważył.

Jakubów. Jan z Goszczomczyc, kasztelan czerski, ufundował w r. 1473 kościół drewniany, p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, Świętych Andrzeja, Anny i Barbary, a Hieronim Wierzbowski, sufragan poznański, konsekrował go na schyłku XVII lub na samym początku XVIII w. Obecny murowany powstał w latach 1903—05, konsekrowany 30 lipca 1905 r. przez bpa Kazimierza Ruszkiewicza p.w. Świętej Anny.

Jeruzal, zwany dawniej Zeliszewo. Kościół wzniesli w r. 1532 i uposażyli Zygmunt i Serafin Oborscy, właściciele Łukowca; był on wtedy p.w. Świętych Bartłomieja, Anny i Stanisława. Po zrujnowaniu tego kościoła stanął w r. 1756—57 obecny drewniany p.w. Świętego Wojciecha i Świętego Mikołaja jako fundacja Kazimierza Rudzieńskiego. I tu Katalog tego szczegółu nie dopatrzył się.

Kałuszyń. Stanisław z Kałuszyna wznosił kościół drewniany p.w. Świętego Stanisława jako filialny par. Grębków (dziś Grębków jest w diec. siedleckiej), a w r. 1472 Andrzej z Bnina, biskup poznański, erygował parafię. O tym świadczą akta Kacpra Cieciszowskiego, koadiutora kijowskiego, kanonika warszawskiego, z r. 1778, oraz Wojciecha Skarszewskiego, biskupa lubelskiego, z r. 1811. Obecny murowany p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny powstał w latach 1889—95 staraniem ks. Adolfa Żebrowskiego, konsekrowany w r. 1897 przez abpa Wincentego Popiela.

Kiczki. Kościół drewniany p.w. Świętej Anny założył, poświęcił i uposażył w r. 1458 Andrzej z Bnina, biskup poznański. Jest tu przywilej Anny Jagiellonki z r. 1626, która wzniosła nowy kościół zniszczony potem przez pożar w r. 1751. Obecny drewniany pod tym samym tytułem wzniesiony został tegoż 1751 r.

Kołbiel, dawniej Kolibiel. Kościół drewniany założyli w r. 1407 Kolibielscy, a Andrzej Goławicki, biskup poznański, nadaje mu w r. 1422 erekcję. Był on p.w. Świętej Trójcy, Świętych Michała, Jana Apostoła i Doroty. Następny drewniany stanął w r. 1660 kosztem Bartłomieja Grabianki, stolnika czerskiego, po-

święcony w następnym roku, p.w. Świętych Michała, Jana Chrzciciela i Doroty, przez Wojciecha Tolibowskiego, biskupa poznańskiego, przebudowany w r. 1755 przez Adama Grabiankę, kanonika lwowskiego, miejscowego proboszcza. Obecny murowany stanął w latach 1895—99 staraniem ks. Wasilewskiego, konsekrowany 20 listopada 1903 r. p.w. Świętej Trójcy przez bpa Kazimierza Ruszkiewicza, sufragana warszawskiego.

K u f l e w. Marcin, Jan, Wiktoryn i Wernozy Oborscy wznoszą w r. 1515 kościół drewniany p.w. Świętych Marcina i Mikołaja. Kościół ten wkrótce uległ pożarowi. Następnie Wernozy Oborski w r. 1542 odbudowuje kościół, a Sebastian Branicki, biskup poznański, konsekruje pod tym samym tytułem. W aktach poznańskich pod r. 1548 znajduje się „ingressatio erectionis ex anno 1515”. Następny drewniany wznosi w r. 1620 wdowa po Janie Oborskim (ale chyba różnym od wyżej wymienionego), a Maciej Łubieński, biskup poznański, konsekruje go w r. 1629 p.w. Świętych Stanisława, Mikołaja, Marcina i Marii Magdaleny. Obecny drewniany p.w. Świętych Marcina i Mikołaja z r. 1759 jest fundacji kanonika Franciszka Kossowskiego i prałata Rafała Skarbka, dziedzica miejscowego.

L a t o w i c z. Kościół parafialny p.w. Świętej Trójcy i Świętego Walentego, fundacja książąt mazowieckich, wspominany jest w aktach poznańskich pod r. 1400. Następny z r. 1522, rzekomo fundacji księżny Anny Mazowieckiej, spłonął w r. 1613. Stanisław Fałęcki, kanonik pułtuski, wznosi nowy w r. 1629, a następny jeszcze, drewniany, staje w r. 1733 kosztem Adama ks. Czartoryskiego, konsekrowany w r. 1777 przez bpa Kacpra Cieciszowskiego. Obecny murowany powstał w latach 1898—1911 staraniem księży Godlewskiego i Rauby, konsekrowany w r. 1920 przez kard. Aleksandra Kakowskiego p.w. Świętego Walentego.

M i ń s k. Z wizyty Goślickiego z r. 1603 dowiadujemy się, że erekcja kościoła drewnianego sumptem Mińskich powstałego oraz parafii nastąpiła w r. 1422 na instancję fundatorów. W w. XVI stanął kościół murowany, o którym czytamy w wizycie z r. 1617, że był p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny; zgorzał na początku w. XVII, po czym został odbudowany staraniem proboszczów Prokopa Kosteckiego i Stanisława Starczewskiego, sufragana plockiego. Obecny jest przebudowany z poprzedniego z lat 1908—09, konsekrowany w r. 1909 przez abpa Wincentego Popiela p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny.

M r o z y. Przy tymczasowej kaplicy drewnianej p.w. Świętej Teresy od Dzieciątka Jezus, wzniesionej w r. 1930, erygowana została parafia w r. 1931.

Pustelnik. Parafia została erygowana w r. 1540 przez Jakuba Buczackiego, biskupa plockiego, przy istniejącym już wówczas kościele drewnianym p.w. Świętej Katarzyny. Obecny drewniany p.w. Świętych Stanisława i Katarzyny został wzniesiony w r. 1843 kosztem Stanisława hr. Grabowskiego i tegoż roku 22 października konsekrowany przez bpa Tomasza Chmielewskiego, sufragana warszawskiego.

Siennica. Kościół drewniany zbudowali Sienniccy, a Jan Łatański, biskup poznański, nadał erekcję w r. 1528. Następny drewniany powstał w r. 1577, po czym znów trzeci powstał w r. 1697 jako fundacja Pawła Siennickiego, chorążego czerskiego, p.w. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny, Przemienienia Pańskiego i Świętego Stanisława, konsekrowany w r. 1751 przez bpa Marcina Załuskiego, i był parafialnym do r. 1888, po czym parafię przeniesiono do kościoła murowanego p.w. Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny, poreformackiego, wzniesionego przez Kazimierza i Michała Rudzińskich w latach 1751—61, konsekrowanego w r. 1796 przez bpa Jana Albertrandiego.

Stanisławów. Stanisław Szymborski, kanonik warszawski, dziedzic miejscowy, funduje w r. 1525 kościół murowany p.w. Świętego Jana Chrzciciela i Świętego Stanisława i tegoż roku powstała parafia.

DEKANAT MSZCZONOWSKI

Cały niegdyś wchodził w skład archidiaconatu warszawskiego. Chojnata należy do bardzo starych miejscowości. Bolesław, książę mazowiecki, w r. 1278 kościół uposażył, a syn jego Ziemiowit, książę na Sochaczewie, potwierdził to w roku 1302.⁹ Następnie w r. 1334 któryś z książąt mazowieckich wznosił kościół murowany, prawdopodobnie jest to dzisiejsze prezbiterium, do którego benedyktyni, tutaj rezydencję mający, wzniesli obecną nawę zdaje się w XVII w., po czym w r. 1636 Jan Baykowski, sufragan poznański, konsekrował kościół p.w. Świętych Marcina, Wojciecha i Stanisława. Dlaczego tytuł w Katalogu skrócony? Benedyktyni opuścili Chojnatę za czasów pruskich.

Jeruzal posiada erekcję Jana Herburta, biskupa poznańskiego, z r. 1290: „...quibus litteris erigitur de novo” — stąd wniosek, że kościół już przedtem istniał. Był on wtedy drewniany p.w. Świę-

⁹ Na strychu plebanii ks. Michał Woźniak odnalazł zwitek starych dokumentów, między którymi był poświadczony odpis dokumentu Ziemiowita. Te papiery sam widziałem w r. 1913.

tego Krzyża. Następnie powstaje nowy p.w. Bożego Ciała, Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Świętego Jana konsekrowany w r. 1636 przez Jana Baykowskiego, sufragana poznańskiego. Obecny murowany p.w. Podwyższenia Świętego Krzyża jest fundacji Józefa Niemiryca, podstolego stężyckiego, i jego żony Franciszki, wzniesiony w latach 1798—1802; konsekrowany.

L u t k ó w k a. Wizyta z 1616 r. mówi: „ecclesia vetustissimae originis, lignea sub titulo Ss. Trinitatis”. Początek parafii nieznany. Obecny kościół drewniany p.w. Świętej Trójcy, pochodzący z w. XVIII, jest fundacji Władysława Grzegorzewskiego.

M s z c z o n ó w. Kościół mszczonowski, fundacji książąt mazowieckich, znany już jest w XIII w. jako parafialny, o czym świadczą zapiski w archiwum kapituły poznańskiej pod r. 1324. Po pożarze kościoła powstał obecny murowany Świętego Jana Chrzciciela w latach 1861—65. Podczas tego pożaru zginęły w ogniu wszystkie dokumenty, odnoszące się do przeszłości parafii.

O s u c h ó w. Wizytacja z r. 1616 mówi o starym kościele parafialnym, drewnianym, p.w. Świętego Stanisława. Następnie widzimy tu tylko kaplicę przez Wojciecha Mokrskiego zbudowaną dla jego i jego domowników wygody. U Goślickiego pod r. 1603 czytamy; że kościół był opustoszały, bez plebanii, bo Osuchowski zajął rolę plebańską (prawdopodobnie jako dysydent). W r. 1750 następuje zwrot w stosunkach miejscowych i przybywa pleban, bowiem tego roku nastąpiła ponowna erekcja parafii. Obecny kościół murowany Świętego Stanisława stanął w r. 1881.

P u s z c z a M a r i a ń s k a. Kościół drewniany wzniesiony został w r. 1673 dla zakonu marianów, konsekrowany w r. 1755 po uprzednim gruntownym odrestaurowaniu. Filia parafialna powstała w r. 1906, a w 1917, po ostatecznym odłączeniu od Mszczonowa, następuje erekcja parafii. Tytuł kościoła: Święty Michał Archanioł.

R a d z i e j o w i c e. Przy kaplicy drewnianej utworzono w r. 1786 filię parafialną (w zależności od Mszczonowa). Kazimierz i Józef hr. Krasińscy zbudowali w r. 1820 obecny kościół murowany Świętego Kazimierza i tegoż roku abp Szczepan Hołowczyce konsekrował go. Parafia (matrix) erygowana w r. 1826.

S k u ł y. Jan Tarnowski, biskup poznański, wizytując parafię w r. 1598, zastaje tu z dawna istniejący kościół drewniany, niewiadomej fundacji, p.w. Wszystkich Świętych. Kościół ten za Jana Kazimierza spalili Szwedzi. Następnie stanął kościół w r. 1678, przebudowany potem w r. 1775 przez ks. Mikołaja Siemieńskiego, wizytatora księży misjonarzy, konsekrowany w r. 1803 przez bpa Antoniego Malinowskiego „s.t.s. Petri et Pauli”.

Wiskitki. Parafia istnieje już w w. XIV, jak to widać z dokumentu datowanego w r. 1426, a zawierającego nadanie dziesięcin temuż kościołowi. Obecny murowany rozpoczął wznosić miejscowy proboszcz Wawrzyniec Goślicki, a dokończył w r. 1585 ks. Adam Markiewicz, jego następca. Pożar na początku XVII w. zniszczył kościół, lecz wnet po odbudowaniu poświęca go bp Maciej Łubieński w r. 1630, po czym w r. 1667 konsekruje go Stanisław Świącicki, sufragan żmudzki, p.w. Wszystkich Świętych i Świętego Stanisława.

Żyrardów. W r. 1873 powstaje kaplica, po czym w r. 1891 kościół murowany Świętego Karola Boromeusza, a w dwa lata potem filia parafialna (od Wiskitek). Parafia erygowana w 1898 r. Kościół ten istnieje. Obecny parafialny murowany p.w. Pocieszenia Najświętszej Maryi Panny powstaje w latach 1900—03, przy pomocy Feliksa hr. Sobańskiego, Karola Ditricha oraz z ofiar wiernych. Konsekrowany w r. 1903 przez bpa Kazimierza Ruszkiewicza, sufragana warszawskiego.

DEKANAT RADZYMIŃSKI

Niegdyś w całości należał do diakonatu pułtuskiego, diecezji płockiej.

Dąbrówka. Jan Słomka i Jakub Saczek zbudowali kościół w r. 1442, a gdy podupadł, odbudował go w r. 1737 wojewoda Narzymski, a Marcin Załuski, biskup płocki, w r. 1745 konsekrował. Parafia powstała w r. 1445 przez wyłączenie z Klembowa. Obecny kościół murowany Podwyższenia Świętego Krzyża stanął w latach 1881—83, konsekrowany w r. 1903 przez abpa Wincentego Popiela.

Klembów — to najdawniejsza w tej okolicy parafia, szkoda tylko, że nie wiemy czasu jej powstania. Od niej powstały parafie: Radzymin, Jadów, Popów i inne. Miała kilka successive kościołów. Obecny murowany p.w. Świętego Klemensa powstał w r. 1829 jako fundacja Franciszka Żymirskiego.

Kobyłka. Parafia istnieje już w XV w., stąd bowiem w r. 1447 wyłączono Cygów (Poświętne dzisiejsze). Jest dokument zapisu na kościół z r. 1679. Z czasem parafia upadła. Marcin Załuski, sufragan płocki, zbudował w latach 1736—40 obecny kościół murowany p.w. Świętej Trójcy; w r. 1740 został kościół pokonsekrowany i wznowiona parafia. Do r. 1755 zarządza parafią duchowieństwo świeckie, potem do r. 1773 jezuita, następnie do r. 1873 bernardyni, po czym znów są tu księża świeccy. Za Stanisława Augusta podniesiono Kobyłkę do rzędu miast i nazwano Załusz-

czynem od nazwiska założyciela obecnego kościoła, lecz ani miasto, ani nazwa nie utrzymały się długo i miejscowość wróciła do nazwy Kobylka.

Marki. Jak niesie podanie, kościół p.w. Świętego Michała w Grodzisku został zbudowany przez królową Bonę w r. 1534; następnie nowy drewniany wzniesiono w r. 1859. Przy kościele rezydowali bernardyni, sprowadzeni tu przez Zygmunta III. W r. 1897 utworzono tu filię parafialną, zależną od jedynej wówczas na Pradze parafii. Kościół murowany p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Markach powstał w latach 1897—99, konsekrowany w r. 1917 przez Aleksandra Kakowskiego, arcybiskupa warszawskiego, i tegoż roku erygowano tu parafię a kościół w Grodzisku wrócił do dawnego znaczenia.

Niegów. Mikołaj, kanonik warszawski, i Adam, bracia Fryczowie, wzniesli w r. 1462 kościół drewniany konsekrowany p.w. Świętej Trójcy, Bożego Ciała, Świętego Jana Chrzciciela i Świętej Anny i w r. 1465 uposażyli. Ścibor z Gościeńczyc, biskup płocki, odłączył w r. 1468 Niegów od Wyszkowa i erygował parafię. Pożary w latach 1690 i 1856 niszczyły kościół. Obecny murowany Świętej Trójcy powstał w latach 1856—62.

Nieporęt. Jan Kazimierz wznosił w r. 1651 kościół murowany Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, bp Jan Załuski dnia 18 czerwca 1696 r. go konsekrował. Parafia erygowana w r. 1668.

Radzimin. Fundacja książąt mazowieckich. Oni tu w r. 1473 uposażyli kościół i założyli parafię. Czas powstania kościoła pierwszego nieznanym, wiemy tylko, że dekret erekcyjny podpisał Kazimierz z książąt mazowieckich, biskup płocki, i że parafia powstała z części klembowskiej; wówczas kościół był p.w. Matki Boskiej i Świętego Jana Chrzciciela. Obecny murowany jest fundacją Eleonory ks. Czartoryskiej w latach 1779—81, konsekrowany przez Michała Poniatowskiego, biskupa płockiego, w r. 1781 p.w. Przemienienia Pańskiego. Ten kościół w latach 1893—97 został gruntownie przebudowany, a następnie 15 maja 1919 r. konsekrowany przez Aleksandra Kakowskiego, arcybiskupa warszawskiego.

Wieliszew w r. 1254 należy do opatów czerwińskich (Cod. Dipl. Poloniae, I, 71), którzy tu w r. 1387 założyli kościół parafialny. Obecny drewniany p.w. Przemienienia Pańskiego, Świętych Andrzeja, Mateusza i XI tysięcy pp Mm, zbudował w latach 1728—29 ks. Mateusz Przewski, a 28 sierpnia 1729 konsekrował go Stanisław Hozjusz, biskup kamieniecki, opat czerwiński.

Wołomin. W r. 1903 powstała kaplica, po czym w latach 1907—22 wzniesiony został obecny kościół murowany Matki Bożej Cze-

stochowskiej, konsekrowany 26 sierpnia 1927 r. przez kard. Aleksandra Kakowskiego. Parafia erygowana w r. 1924 przez wykrojenie z par. Kobyłka.

DEKANAT RAWSKI

Cały niegdyś należał do archidiakonatu łowickiego, archidiecezji gnieźnieńskiej, z wyjątkiem par. Cielądz, która należała do archidiakonatu warszawskiego, diecezji poznańskiej.

Boguszyce. Pierwszy kościół parafialny istniał już przed r. 1462, skoro tego roku Prandota z Żelaznej, wojewoda płocki, zapisuje plebanowi wolne rybołówstwo. W r. 1521 Wojciech Boguski pomnaża uposażenie, co zatwierdza Jan Łaski, arcybiskup gnieźnieński, a Katalog mylnie tę datę bierze za erekcję parafii. Obecny kościół drewniany p.w. Świętego Stanisława BM był swój zawdzięcza Wojciechowi Boguskiemu w r. 1558. Kościół konsekrował tegoż roku Andrzej Noskowski, biskup płocki.

Budziszewice. Ziemowit, książę mazowiecki, założył i uposażył kościół w r. 1336. Po zgorzeniu nowy kościół w r. 1749 wznosi Józef Marczewski, starosta budziszewski. Obecny murowany Przemienienia Pańskiego powstał w latach 1906—09, konsekrowany 14 maja 1911 r. przez bpa Kazimierza Ruskiewicza.

Cielądz. Akta poznańskie pod r. 1428 podają wiadomość o sądzie, jaki się odbył nad plebanem cielądzkim, i podają wyrok uniewinniający tegoż plebana. Po pożarze w r. 1795 widzimy tu tylko kaplicę aż do r. 1856, czyli do daty zbudowania obecnego kościoła murowanego Świętej Trójcy. Podczas wojny 1914—18 r. kościół runął, po czym został odbudowany i w r. 1919 ponownie odbudowany p.w. Świętej Teresy od Dzieciątka Jezus (ale czy prawnie tytuł zmieniono?).

Czerniewice. Kościół drewniany założyli i uposażyli Miecysław i Andrzej Rzeszotka oraz dzieci Andrzeja, Mikołaj i Miecysław, a Mikołaj Trąba, arcybiskup gnieźnieński, nadał w r. 1413 erekcję. Z opisu, zawartego w *Liber Beneficiorum* Jana Łaskiego, widać, że kościół w Czerniewicach istniał już na początku XIV w., a dopiero potem utworzona została parafia. Konsekrowany w r. 1645 p.w. Świętego Andrzeja i Świętej Małgorzaty.

Inowłódz posiada jeden z najstarszych w Polsce kościołów, gdyż tutaj w r. 1082 Władysław Herman wznosił do dziś istniejący kościółek murowany Świętego Idziego. Drugi murowany Świętego Michała stanął przed r. 1520, prawdopodobnie kosztem Zygmunta I; gruntownie odrestaurowany raz w r. 1613, drugi raz z ruiny podnosi go niejaka Moszyńska, starościna inowłodzka, w r. 1790.

K r z e m i e n i c a. Kościół prawdopodobnie fundowali Krzemieniewscy. Z akt, posiadanych w Gnieźnie z XV w., można łatwo domyślić się tej fundacji już w XIV w. Dzisiejszy kościółek murowany Świętego Jakuba fundował ks. Franciszek Lipski, kanonik gnieźnieński, w latach 1598—1600. Posiada ponowną erekcję z r. 1598.

K u r z e s z y n. Książęta mazowieccy ufundowali i uposażyli kościół Świętej Katarzyny znany już w aktach w XV w. Następny drewniany zbudował Paweł Wołucki, biskup łucki, w r. 1608, po czym konsekrował go w r. 1616. Wojna światowa kościół ten zniszczyła. Dzisiejszy murowany, wykończony w r. 1924, konsekrował 21 czerwca 1931 r. bp Antoni Szlagowski, sufragan warszawski.

L u b o c h n i a. Pierwszy kościół powstał w r. 1111 z fundacji Bolesława Krzywoustego. Po czym z kolei czasów powstał nowy drewniany w r. 1598, fundacji, zdaje się, któregoś ze starostów rawskich. Obecny murowany Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny zbudowany został w latach 1914—20, konsekrowany 25 maja 1922 r. przez bpa Stanisława Galla, sufragana warszawskiego.

We wsi Małecz od XIV do XVII w. istniał samodzielny kościół parafialny, po czym parafia wcielona została do Lubochni. W r. 1816 jeszcze w Katalogu figuruje kościół filialny w Małczu, potem go już nie spotykamy.

R a w a. Książęta mazowieccy założyli i uposażyli kościół parafialny Świętych Piotra i Pawła przynajmniej w XIII w. Niektórzy początek kościoła rawskiego przenoszą na r. 1000, ale dowodów na to nie posiadają. Obecny kościół murowany Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny jest fundacją Pawła Wołuckiego, biskupa łuckiego, z r. 1613 i był początkowo wzniesiony dla jezuitów, niezależnie od istniejącego wtedy kościoła parafialnego, który potem uległ ruinie. Po jezuitach byli tu kanonicy regularni Grobu Chrystusowego.

Tamże kościół murowany Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, fundowany 1353—94 przez Ziemowita i Eufemię, książąt rawskich, dla augustianów.

R z e c z y c a. W aktach spotykamy kościół parafialny Świętej Katarzyny w w. XIV, lecz są pewne dane historyczne stwierdzające, że musiał istnieć już w w. XIII, fundacji książęcej. Z kolei czasów Mateusz Grotowski buduje kościół w r. 1714. Obecny murowany Świętej Katarzyny powstał w latach 1889—90, konsekrowany w r. 1891.

S i e r z c h o w y — posiadają erekcję z r. 1394. Kto budował pierwszy kościół i kto obecny (murowany) — nie wiemy, tylko tyle, że był konsekrowany p.w. Przemienienia Pańskiego i Wniebowzię-

cia Najświętszej Maryi Panny w r. 1623 przez Górskiego, biskupa Łakońskiego.

Wysokienice. Parafia znana jest już w XIV w., lecz założyciel jej nieznan. Od r. 1789 do 1861 kościół wraz z dochodami inkorporowany był do par. Głuchów jako filia tej parafii, po czym wraca do stanowiska parafialnego (matrix). Obecny drewniany Świętego Marcina powstał w r. 1758 jako fundacja abpa Adama Komorowskiego.

Żelechlinek. Kościół parafialny fundowali Żelechowscy w XV w. i parafia powstała z części głuchowskiej. Następnie w r. 1790 Antoni Chlewicki wznosi nowy drewniany. Obecny murowany powstał w latach 1901—10, konsekrowany 11 maja 1911 r. przez bpa Kazimierza Ruszkiewicza p.w. Świętego Bartłomieja Apostoła. Myli się Katalog twierdząc, że parafia powstała w r. 1521, erygowana przez Jana Łaskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego, gdyż *Liber Beneficiorum* tegoż arcybiskupa wspomina o parafii żelechowskiej jako znanej w XV w. Gdyby abp Łaski erygował tę parafię, w jego *Liber* byłby podany per extensum dokument erekcyjny, jak to się ma z innymi parafiami przez niego de facto erygowanymi. A więc może to być tylko „renovatio erectionis” z powodu zapewne zaginięcia oryginału erekcji.

DEKANAT SKIERNIEWICKI

W całości niegdyś należał do archidiaconatu łowickiego, archidiecezji gnieźnieńskiej.

Białynin wspomniany jest jako parafia w aktach w XV w. Następny kościół drewniany zbudowany został na początku XVI w., za czasów Jana Łaskiego. Obecny murowany Świętego Wawrzyńca powstał w latach 1908—10, konsekrowany 11 maja przez Stanisława Galla, biskupa sufragana warszawskiego.

Głuchów znany jest z akt w XIV w. jako fundacja arcybiskupów gnieźnieńskich. Jest nadto druga erekcja z r. 1419. Obecny murowany Świętego Wacława zbudowany został w latach 1779—86 przez Wawrzyńca Grocholewskiego i abpa Antoniego Ostrowskiego, konsekrowany 29 września 1908 r. przez bpa Kazimierza Ruszkiewicza.

Godzianów. W r. 1374 kościół i cmentarz były sprofanowane (Korytkowski, *Żywoty abpów gnieźn.* I, 640). Zatem przed tym już rokiem kościół istniał i zawdzięcza swój byt arcybiskupom gnieźnieńskim. Następnie w r. 1744 buduje kościół ks. Marcin Góryk. Dzisiejszy murowany Świętego Stanisława BM zbudowany

został w latach 1903—05, konsekrowany w r. 1908 przez bpa Kazimierza Ruszkiewicza.

Janisławice wspominają akta w XV w. W miejsce poprzedniego zbudowany został drewniany w r. 1500, najprawdopodobniej nakładem abpa Fryderyka Jagiellończyka, konsekrowany w r. 1521 przez abpa Jana Łaskiego p.w. Świętej Małgorzaty.

Lipce. O tej parafii akta czynią wzmiankę w XIV w. Abp Krzysztof Szembek wznosi drewniany kościół w latach 1743—44; rozebrany został w r. 1861, gdyż groził zawaleniem. Obecny murowany p.w. Znalezienia Świętego Krzyża powstał w latach 1866—67 kosztem rządu i parafian.

Maków. Dawny kościół p.w. Świętych Wojciecha i Mikołaja istniał już w XIV w. Abp Wincenty Kot z Dębna odnowił erekcję w r. 1446. Abp Andrzej Boryszewski inkorporuje w r. 1509 kościół wraz z dochodami do dziekani łowickiej, a kiedy abp Antoni Ostrowski ustanowił sufraganię łowicką, przeznaczył probostwo makowskie i skierniewickie na uposażenie tej sufraganii. Dzisiejszy kościół murowany Świętego Wojciecha zbudował ks. Paweł Kosiński, kanonik gnieźnieński, prałat łowicki, w r. 1770, a Daniel Ostrowski, sufragan łowicki, konsekrował go w r. 1824.

Radziwiłłów. Kościół murowany p.w. Świętego Antoniego ufundował Feliks Sobański w latach 1906—09; parafia założona od 1 stycznia 1923 r. pod zarządem księży zmartwychwstańców.

Skierniewice. Wizyta z r. 1761 powiada: „Ecclesia a Ducibus Masoviae fundata, anno 1367 consecrata”, lecz nie wiemy czasu powstania kościoła. Abp Jan Sprowski (1453—64) rozpoczął budowę murowanego, a Jakub Sienieński w r. 1480 dokończył, po czym dawny kościół drewniany zamieniony został na kaplicę. Tenże abp Sprowski nadał kościołowi znaczne uposażenie. Obecny murowany zawdzięcza swój byt abpowi Antoniemu Ostrowskiemu w r. 1781, po czym fundator go konsekrował p.w. Świętego Jakuba. Katalog podaje, że konsekracji tego kościoła dokonał abp Ostrowski w r. 1730. Zaznaczam, że Ostrowski był arcybiskupem od r. 1778 do 1784, a zatem w r. 1730 nie był jeszcze biskupem, jak to stwierdza chronologia biskupów w Polsce.

Tamże kościół murowany Świętego Stanisława BM fundacji Zbigniewa Oleśnickiego z XV w.

Słupia ma już w XV w. kościół parafialny. Podczas wizyty w r. 1548 był kościół drewniany, który następnie spłonął w r. 1760. Obecny drewniany Świętego Mikołaja zbudował ks. Marcin Biechowski, kanonik łowicki, w latach 1763—64.

Stara Rawa. Kościół budowali książęta mazowieccy w końcu XIII lub na początku XIV w. Następny jest fundacji zdaje się

Zygmunta Augusta. Obecny drewniany Świętych Szymona i Judy zbudował abp Teodor Potocki w r. 1731, konsekrował w r. 1751 Krzysztof Dębiński, sufragan gnieźnieński.

Żelazna. Według wizyty z r. 1584 kościół fundowali i uposażyli zapewne Trzciniacy. Istnieje on już w XV w. Obecny murywany Wszystkich Świętych powstał w latach 1776—78 jako fundacja Józefa Antoniego Łukaszewskiego, starosty mszczonowskiego.

DEKANAT SOCHACZEWSKI

Niegdyś cały wchodził w skład archidiakonatu warszawskiego.

Brochów. Akta kurialne warszawskie podają r. 1113 jako datę założenia kościoła przez książąt mazowieckich. Wizyta bpa Młodziejowskiego tak się wyraża: „Lingneam ecclesiam extruxit Andreas comes de Dinheim 1113 an., qui jam ibi ecclesiam ligneam invenit; Joannes vero Brochowski an. 1551—61 ecclesiam a Ducibus Masoviae fundatam sustulit et lapidem fundavit sub titulo S. Joannis Baptistae et S. Rochi”. Wizyta Pawła Piaseckiego z r. 1616 twierdzi, że kościół murywany wzniesiony został w r. 1351 p.w. Świętego Jana Chrzciciela i Świętego Rocha. Gdzie teraz szukać prawdy? Zagłębiwszy się w dzieje i odnalazszy stare dokumenty, Andrzeja z Dinheim umieścimy cokolwiek później, ponieważ on, jako gość Zakonu Krzyżowego, w bitwie pod Płowcami wzięty do niewoli przez rycerza z Brochowa, pozostał w Polsce nie mając za co wykupić się, zapomniany przez Krzyżaków, lub też został dobrowolnie. Przyjął język i obyczaj polski i ożenił się z córką rycerza na Brochowie. Teraz całą przeszłość kościoła w Brochowie ujmijmy w ten sposób: pierwszy kościół w Brochowie fundowali książęta mazowieccy w r. 1113, po czym Andrzej z Dinheim ten kościół rozebrał i wznosił w r. 1351 nowy (co zgadzać się będzie z prawdą). Obecny murywany wznosił Jan Brochowski w latach 1551—61 (Katalog podaje 1545—63), konsekracji dokonał Tadeusz Łubiński, sufragan wrocławski (1844—61). Kościół ten w czasie wojny uległ zniszczeniu, po czym został odbudowany i w r. 1929 ostatecznie wykończony, konsekrowany 18 sierpnia 1929 r. przez bpa Stanisława Galla, sufragana warszawskiego. Sub tit S. Rochi?

Brzozów. Z przywileju Mikołaja z Kórnik, biskupa poznańskiego, z r. 1378 można wnioskować, że już w tym czasie kościół brzozowski istniał, nie wiemy tylko, kiedy powstał i czyjej był fundacji. Dzisiejszy murywany Świętego Andrzeja pochodzi z r. 1875 i jest fundacji Józefa Ciechomskiego.

Giżyce. Kościół murowany Świętych Piotra i Pawła wznosił w r. 1439 Paweł Giżycki, biskup płocki, konsekrował bp Krukowski (?) w r. 1460.¹⁰ Bpa Krukowskiego nie mogłem znaleźć w rejestrach biskupów.

Iłów. Kościół ten spotykamy w aktach pod r. 1580. Po zgorzeniu starego powstał nowy w r. 1610, lecz znów uległ pożarowi w r. 1773. Obecny murowany Znalezienia Świętego Krzyża stanął w latach 1780—86 kosztem Adama Lasockiego i Dębskiego.

Kamion. Wizytacja z r. 1566 wspomina o tym kościele jako wzniesionym niegdyś przez książąt mazowieckich. Obecny drewniany Świętego Michała i Świętej Anny wznosił ks. Kacper Kosiński w r. 1841.

Kampinos należy do starszych w tej dzielnicy parafii, sąd bowiem, o ile wierzyć można podaniu, w r. 1377 wyłączono Zawady i utworzono tam parafię. Wizyta z r. 1616 mówi: „Ecclesia Assumptionis BMV., lignea, antiqua”. Młodziejowski pod r. 1777 pisze: „Ecclesia Assumptionis BMV. et Omnium Sanctorum olim a Ducibus Masoviae erecta”. Obecny kościół drewniany powstał po pożarze w r. 1775 kosztem Ludwika Gutakowskiego, starosty kampinoskiego, i parafian, staraniem księży Jana Forszeta i Jakuba Żegockiego, konsekrowany w r. 1792 przez bpa Antoniego Malinowskiego p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny.

Kozłów Biskupi posiada erekcję z r. 1226 oraz potwierdzenie tejże z r. 1389. Jest on prawdopodobnie fundacji książąt mazowieckich. Andrzej z Bnina, biskup poznański, wznosił w r. 1443 kościół murowany, a Wojciech Tolibowski, biskup poznański, w r. 1661 konsekrował p.w. Wszystkich Świętych. Podczas wojny światowej uległ ruinie, po czym odbudowę dokończono w r. 1923, a następnego roku 1924 konsekrował go bp Stanisław Gall, sufragana warszawski, p.w. Najświętszego Serca Jezusowego.

Kozłów Szlachecki posiada erekcję z r. 1205. Wizyta z 1616 r. podaje: „Anno 1205 Nicolaus de Kozłów haeres ecclesiam parochialem erexit, cujus ecclesiae principalis Patronus est s. Nicolaus. Tempore visitationis Goslicianae 1603 an. fuit ecclesia lignea in bono statu”¹¹. Obecny murowany powstał w r. 1740 jako fundacja rzekomo Marcina Załuskiego, sufragana płockiego, choć to zdaje się trącić nieścisłością, gdyż Marcin Załuski był sufraganem płockim od r. 1698 do 1709. Zatem akta kurialne podają błędnie albo datę powstania kościoła, albo nazwisko fundatora. Konsekrowany był w r. 1741. Podczas wojny znacznie ucierpiał. Jest p.w. Świętego Mikołaja (A gdzie się podział św. Florian?)

¹⁰ Akta kurialne warszawskie.

¹¹ Konsekrowany 1649 s.t.s. Nicolai et s. Floriani.

Kurdwanów (przez ludność miejscową zwany „Kurdybanów”). Kościół tutejszy akta wspominają w r. 1609; w r. 1612 zbudowany był drewniany p.w. Bożego Ciała „et semper, ut memoria tenetur, sub titulo Ss. Corporis Christi”. Obecny drewniany powstał w r. 1737 pod tym samym tytułem; podczas wojny światowej ucierpiał, lecz został odrestaurowany. Dlaczego Katalog podaje tytuł: Przemienienie Pańskie?

Mikołajew vel Skotniki. Był tu kościół p.w. Świętej Trójcy już w XVI w. jako filia par. Sochaczew, po czym w r. 1815 została erygowana parafia. Obecny kościół murowany Świętych Jana i Pawła powstał w latach 1818—23 jako fundacja Jana Pawła Łuszczewskiego i jego spadkobierców.

W Białyninie istniał kościół parafialny już przynajmniej w XIV w., jak to można wywnioskować z akt wizytacji Goślickiego, lecz z czasem podupadł i z nim razem przestała istnieć parafia.

Młodzieszyn. W aktach czytamy, że „Joannes Dux Masoviae anno 1464 ecclesiam de novo construxit”, zatem to już drugi kościół w tej parafii. W r. 1616 był on p.w. Świętej Barbary, chociaż wcześniejsza wizyta Goślickiego nadaje mu tytuł „S. Leonardi et s. Barbarae”. Trzeci drewniany został wzniesiony w r. 1769 przez Andrzeja Młodziejowskiego, biskupa poznańskiego, p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny. Obecny, czwarty z rzędu, murowany, pod tym samym tytułem, powstał w latach 1875—78.

W Mistrzejowicach istniał kościół parafialny Świętego Stanisława już w w. XV, skoro wiemy, że w r. 1465 otrzymuje od Stolicy Apostolskiej odpusty. Parafia przestała istnieć w r. 1898 i została przyłączona do Młodzieszyna. Podczas wojny światowej kościół uległ zniszczeniu i już go nie odbudowano.

Miedniewice. Pierwszy kościół drewniany powstał w r. 1676 jako fundacja Mikołaja Grudzińskiego, starosty gołubskiego, grzybowskiego i guzowskiego. Obecny murowany wzniesiony został w latach 1737—48 przez prymasa Teodora Potockiego „cum optimatibus terrae”. Konsekrowany w r. 1755 przez prymasa Adama Komorowskiego p.w. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny i Świętego Józefa. Od r. 1686 do 1864 byli tu reformaci, po czym w r. 1919 erygowana została parafia przez wyłączenie z Szymanowa.

Pawłowice. Akta publiczne wspominają par. Pawłowice w r. 1449. Następny kościół drewniany wznosi Jan Tarnowski, biskup poznański, w r. 1598. Walenty Łuszczewski w r. 1739 (czy też 1759) wznosi nowy również drewniany. Obecny murowany staje w latach 1802—05 jako fundacja Józefa Rusieckiego, dziedzica miejscowego, p.w. Świętego Bartłomieja Apostoła.

Rybno. Zdaje się, że fundatorami kościoła byli Rybińscy w

XV w. Bp Jan Latalski odnowił erekcję w r. 1534. W archiwum poznańskim pod datą 22 marca 1514 r. jest erekcja jednego z ołtarzy w kościele rybińskim. Dziedzic miejscowy, Ludwik Jasiński, wznosi nowy drewniany w r. 1688. Obecny murowany Świętego Bartłomieja pochodzi z lat 1809—17 i jest fundacji Piotra Łęczynskiego i parafian.

Sochaczew. Pierwszy kościół w Sochaczewie sięga na pewno XIII w., a jak niektórzy twierdzą, nawet XII. Książę Konrad Mazowiecki w r. 1235 sprowadza tu dominikanów i funduje dla nich kościół i klasztor. Następnie kościół parafialny murowany p.w. Świętych Wawrzyńca i Magdaleny, fundacji książąt mazowieckich, pada pastwą płomieni w r. 1793. Od r. 1820 kościół poddominikański, wzniesiony w r. 1784, staje się parafialnym. Podczas tamtej wojny ulega zniszczeniu, lecz odbudowany i wykończony w r. 1922, konsekrowany zostaje przez bpa Stanisława Galla, sufragana warszawskiego, p.w. Matki Bożej Różańcowej. Tej wojny zniszczony doszczętnie.

Inny kościół murowany, ongiś klasztorny dominikanek, wzniesiony w r. 1750 przez Annę Łuszczewską, pdkomorzynę sochaczewską, pod wezwaniem, którego Katalog nie podaje, również uległ zniszczeniu w r. 1939.

Szymanów. Kościół murowany w r. 1667 jest fundacji starosty Mikołaja Grudzińskiego i stanowił filię par. Wiskitki. Metryki kościelne są tu od r. 1670, parafia erygowana w r. 1776. Kościół ten konsekrował w r. 1889 abp Wincenty Popiel p. w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny.

Trojanów posiada kościółek już w r. 1222. Erekcja kolegium altarystów nastąpiła w r. 1547, jak świadczy o tym dokument bpa Benedykta Izbieńskiego, tegoż roku wydany. Trudno dociec, kiedy powstał następny kościół, jest tylko w aktach poznańskich wzmianka, że na nowo odbudowany kościół murowany konsekrowany był w r. 1661. Parafia erygowana w r. 1773. Obecny kościół murowany z r. 1782 jest fundacji Adama Lasockiego, kasztelana sochaczewskiego. Ale pod jakim jest tytułem? Sprawozdanie z r. 1821 mówi: „Ecclesia s.t. Assumptionis BMV. et s. Stanislai”; z r. 1824: „Ecclesia Assumptionis BMV.”; późniejsze Katalogi podają: „T.E. Nativitas BMV.”, a obecny Katalog powiada: „p.w. Najświętszej Maryi Panny”. A że świąt Matki Boskiej jest tak wiele w roku, przeto pytanie, kiedy ks. proboszcz obchodzi tytuł swego kościoła? A ja powiadam, że Assumptio BMV. et S. Stanislaus, chyba że w aktach właściwych jest co innego.

Zawady. Kościół posiada erekcję z r. 1377 i, jak chce tradycja, powstał jako filia par. Kampinos. W r. 1470 uzyskuje kościół od

Stolicy Apostolskiej odpusty. Successive było kilka kościołów; jeden z nich był fundacji niejakiego Sławęcza; potem ktoś fundował nowy drewniany w r. 1737 (czy też 1748). Obecny murowany Świętej Doroty zbudowany został w latach 1889—90, konsekrowany w r. 1905 przez abpa Wincentego Popiela.

Oto garść wiadomości historycznych, które mogłem zebrać z wiarygodnych źródeł, bo z akt, znajdujących się w Kurii Warszawskiej i innych, o czym na początku już zaznaczyłem.¹²

Leszno, dn. 22. VI. 1935 r., w 22 rocznicę konsekracji biskupiej Najdostojniejszego Arcypasterza.

(—) X. Marjan Stefanowski

---

¹² W rękopisie mamy jeszcze kilkunasturowy rozdział zatytułowany: *Spostrzeżenia i uwagi*, pomijamy go jednak, ponieważ nie wnosi nic nowego do historii parafii archidiecezji warszawskiej.